

**Asociace vzdělavatelů
v sociální práci
(ASVSP)**

EXPERTÍZA PRO CÍLOVOU SKUPINU „RODINY S DĚTMI“

Autor práce:

Mgr. Jitka Navrátilová

Studie vznikla díky podpoře z projektu „Zavedení komunitního plánování sociálních služeb a posílení spolupráce NNO na území města Brna“, který je financován z prostředků EU a SROP v rámci grantového schématu Jihomoravského kraje.

Mgr. **Jitka Navrátilová**, působí na Fakultě sociálních studií MU v Brně, na katedře sociální politiky a sociální práce, jako koordinátora projektu Centra praktických studií. Zabývá se problematikou rodiny a supervizí studentských praxí.

Kontakty:

Mgr. Jitka Navrátilová.
katedra sociální politiky a sociální práce
Fakulta sociálních studií MU v Brně
Joštova 10,
BRNO 602 00

tel: 549 495 399
e-mail: jitkanav@fss.muni.cz

Podkladový materiál pro
proces komunitního plánování sociálních služeb
ve městě Brně

BRNO, srpen 2006

OBSAH:

	Úvod	4
1.	Rodina a její proměny	4
1.1	Hodnotové změny v rodinném chování	6
2.	Rodinná politika v Evropských zemích	8
3.	Služby pro rodiny v zahraničí	14
3.1	Rodinná centra jako jeden z nástrojů rodinné politiky	14
4	Rodinná politika s ohledem na služby pro rodiny v ČR	20
4.1	Národní koncepce rodinné politiky	20
4.1.1	Cíle rodinné politiky	20
4.1.2	Zásady realizace rodinné politiky	21
4.2	Zákon o sociálních službách	22
4.3	Akční plán podpory rodin s dětmi	25
5.	Analýza sociálních služeb pro rodiny s dětmi v Brně	30
5.1	Socio-demografické ukazatele	30
5.2	Přehled aktuálního stavu služeb v městě Brně	32
5.3	Hodnocení současného stavu	34
5.3.1	Aktivity v oblasti podpory rodiny	35
5.3.2	Aktivity v oblasti profesních a rodinných rolí	37
5.3.3	Aktivity rodinné politiky na úrovni krajů a obcí	38
6.	Shrnutí	39
7.	Závěr	40
	Přílohy	42

Úvod

Téma rodiny je předmětem zájmu laiků i odborníků. I přes tento velký zájem a možná i právě z toho důvodu neexistuje shoda na univerzální definici pojmu rodiny. Tak jako se mění rodina a rodinné chování, tak se mění i interpretace obsahu tohoto pojmu. Pohled na rodinu se v průběhu historie měnil. Možný uvádí (2003), že z hlediska teorií rodin můžeme vysledovat změnu interpretačních rámců, kdy od časů Durkheimových byla rodina chápána jako příbuzenství spojené pokrevními vztahy, až po nukleární rodinu jak ji popisuje Parsons. Tato nukleární rodina je totožná s domácností, která se skládá z rodičů a dětí.

Nejednoznačnost ve vymezení rodiny se vyskytuje v rámci evropského prostoru i dnes. Dá se říci, že na starém kontinentě se setkáváme s dvojitým vymezením rodiny. Na straně jedné je rodina chápána jako soužití lidí vázaných k sobě partnerským, manželským nebo rodičovským vztahem. Na straně druhé je rodina chápána jako domácnost. Do rodiny se počítají ti, kteří společně žijí v rámci jedné domácnosti. Tato interpretační volba je (z hlediska koncepce sociálních služeb) plně v kompetenci jednotlivých národních vlád. Obecně však lze říci, že při vymezení pojmu rodiny se národní vlády častěji přiklání ke druhé variantě.

V této zprávě poukazují na základní tendence a rysy, se kterými se rodiny v současné době u nás potýkají s poukazem i na jiné evropské země. Následně pak analyzují stav služeb pro rodiny s dětmi v rámci města Brna a navrhuji opatření, která by mohla přispět ke snížení tenzí vyplývajících ze stávající nabídky služeb.

1. Rodina a její proměny

Asi od poloviny 19. století můžeme zaznamenat velmi výrazné změny v rodinném chování. Tyto změny jsou součástí procesu, který se nazývá demografická transice nebo demografický přechod. Rabušic (1995) uvádí, že v rámci tohoto procesu dochází k výrazné změně v úrovni úmrtnosti a porodnosti. Tradiční rodinné chování se vyznačovalo tím, že většina párů začala děti rodit až po uzavření manželství. Toto rození trvalo většinou po celé období fertility. Naproti tomu se demografická transice vyznačuje změnou tohoto chování. Páry sice začínají rodit až po svatbě, ovšem děti se nerodí po celé období fertility ženy. Rození je ukončeno daleko dříve, než je fyziologická schopnost žen rodin. Tento demografický přechod postupně zasáhl všechny vyspělé země. Faktorů, které způsobily narušení statu quo je celá řada. Obecně lze říci že se jedná o vzájemné působení jak kulturních tak strukturálních vlivů, které souvisely s rozpadem tradiční společnosti a vznikem společnosti moderní.

Další velmi výrazné změny v rodinném chování se objevují v první polovině 70. let minulého století. Procesy s nimi spojené jsou některými autory, např. van de Kaa (1987) označovány jako druhá demografická transice. V rámci rodinného chování dochází ještě k daleko významnějšímu snížení porodnosti než tomu bylo v rámci předchozího demografického přechodu. V důsledku změny rodinného chování došlo ke snížení porodnosti, která významným způsobem narušila dosavadní demografickou strukturu obyvatel. Vedle snížení porodnosti se zvýšily počty rozvodů a počty neúplných rodin. Zároveň došlo k nárůstu nesezdaných soužití a zvýšil se počet dětí narozených mimo manželství. Sirovátka (2003) při hledání faktorů zapříčiňujících změny v rodinném a reprodukčním chování vychází z postojů van de Kaa (1987) a dává tyto změny do souvislosti s hlubšími kulturními a hodnotovými

změnami, které se vyznačují pluralizací a individualizací hodnot, životních stylů a identit. V rámci těchto změn se začínají výrazněji prosazovat názory a hodnoty směřující k výraznější emancipaci a zrovnoprávnění žen. Sirovátka (2003) uvádí, že zároveň vzrůstá emocionální funkce rodičovství, která může být plně saturována i jen s jedním dítětem v rodině.

Před rodinami se v důsledku těchto procesů otevírají možnosti mnohých voleb. Na druhou stranu jsou rodiny vystaveny rizikům a nejistotám, které souvisí právě s těmito volbami. Volby jsou omezovány rizikovými faktory, takže svoboda volby je v konečném důsledku ohrožena. Jedním ze společných rysů rodinného chování je pluralizace rodinných vzorců. Matějková a Paloncyová (2004) uvádějí, že tato pluralizace se u západoevropských rodin vyskytuje od 70. let a u východoevropských od 80. let minulého století. Lidé mají možnosti volby rodinného soužití. Esping-Andersen et al. (in Sirovátka 2003) uvádí, že: „revoluce v demografickém a rodinném soužití je prosazována usilováním žen o osobní nezávislost a celoživotní kariéru a manželství je méně aktem ekonomické nezbytnosti a více otázkou individuální volby. To znamená formaci nových a méně stabilních rodinných způsobů soužití. To vše odráží větší míru individuální svobody volby, ale také nejistotu a riziko.“ Dalším faktorem, které omezují svobodu volby při rozhodování se pro rození dětí jsou obtíže, kterým jsou vystaveny především ženy, při slaďování role rodičovské a pracovní.

Dalším obdobím, které se vyznačuje výraznou změnou v rodinném chování v České republice, jsou devadesátá léta. Česká rodina se dostala z izolace, do které byla uzavřena od konce druhé světové války díky sovětské porobě. Do této doby česká rodina svými rysy patřila k západoevropskému typu rodiny. Možný (2003) uvádí, že česká společnost se vyznačovala vysokou mírou modernizace. Přerušování tohoto vývoje zastavilo téměř na půl století přirozený vývoj české společnosti. Pokud bychom sledovaly vzorce rodinného chování, v tomto vývojovém období patří mezi východoevropský typ rodiny. Rabušic (2001) uvádí, že rodinné chování se vyznačovalo vysokými mírami sňatečnosti, porodnosti, potratovosti a rozvodovosti. Sňatky a porody byly většinou realizovány již na počátku reprodukčního období ženy. Socialistická vláda podporovala pracovní zapojení žen stejně jako i porodnost. Prosazování takového modelu rodinné politiky vracelo naši zemi zpět k tradičním typům rodiny. Modernizace společnosti byla zastavena, násilně byly zničeny některé prvky průmyslové společnosti a vývoj se vrátil k zpět k tradičním strukturám, které měly samozřejmě vliv i na rodinné chování.

Devadesátá léta znamenají zastavení „extenzivního populačního vývoje“ (srovnej Rabušic 2001). Změny v rodinném chování jsou jedny z nejmarkantnějších změn, které se v nově rodící společnosti objevují. Mezi nejvýznamnější změny v rodinném chování patří pokles sňatečnosti a porodnosti. Zároveň došlo k odsunutí sňatku do pozdějšího období a ke snížení počtu potratů. Partneři uzavírající sňatek jsou již častěji ekonomicky nezávislí a mají samostatné bydlení. Snižuje se závislost dospělých dětí na svých rodičích. Tyto hlavní rysy rodinného chování českou rodinu vrací zpět k rodinám chování západoevropského typu. Možný a Rabušic (in Sirovátka 2003) o tomto návratu hovoří jako o návratu české rodiny do Evropy. Česká rodina se tedy vrací ke svému původnímu vývoji.

Tabulka 1: Ukazatele rodinného chování ve vybraných zemích v Evropě (1999)

Země	Úhrnná plodnost	Průměrný věk při prvním porodu	% dětí narozených mimo manželství	Úhrnná sňatečnost svobodných žen
Švédsko	1.50	27.9	55.3	0.464
Nizozemí	1.65	28.7	22.9	0.605
Francie	1.77	28.7	40.7	0.567
UK	1.68	28.9	38.8	0.530
Dánsko	1.73	27.4	44.9	0.670
Rakousko	1.32	26.3	30.5	0.534
Německo	1.36	28.0	21.6	0.598
Itálie	1.22	28.0	8.7	0.622
Slovinsko	1.21	26.1	35.4	0.481
Česko	1.13	24.6	20.6	0.477
Maďarsko	1.29	24.8	28.0	0.462
Polsko	1.37	24.4	11.7	0.629

Předchozí tabulka poukazuje ne nejvýznamnější změny v rodinném chování. Počet dětí, které se narodí jedné ženě klesl na úroveň nižší, než je tomu u ostatních zemí, stejně tak i sňatečnost se drží na nižší úrovni, než je tomu běžné u ostatních zemí unie. Ačkoliv věk při prvním porodu se posunuje u mladých lidí do vyššího věku, stále zůstává oproti ostatním zemím ještě o něco nižší.

1.1 Hodnotové změny v rodinném chování

Dnešní moderní rodina je do značné míry utvářena hodnotami, které ve společnosti převládly na začátku devadesátých let a v dalších letech došlo k jejich prohloubení. Hovoří se především o nárůst individualismu a pluralismu. Rovněž se nově interpretuje postavení ženy v rodině i ve společnosti. Ženy v daleko větší míře aspirují v oblasti pracovního i společenského uplatnění.

Sirovátka (2003:44) uvádí, některé výsledky výzkumu Halmana, v rámci něhož bylo zjištěno, že „zatímco v roce 1991 bylo 67% českých respondentů názoru, že žena potřebuje mít děti, aby byl její život naplněn, v roce 1999 to bylo již jen 44%. Podobně, jestliže v roce 1991 70% respondentů souhlasilo s výrokem, že dítě v předškolním zařízení trpí, když jeho matka pracuje, v roce 1999 to bylo již jen 47 %.

Podle výsledků tohoto výzkumu dávají z postsocialistických zemí čeští respondenti společně se Slovinci nejmenší důraz na potřebu dítěte pro naplnění jejich života. Tento důraz je citelně nižší, než je tomu u některých západoevropských zemí, jako je Francie, Německo či Itálie.

Tabulka 2: „Myslíte, že žena potřebuje děti, aby byl její život naplněn nebo to není nezbytné?“

Země	Potřebuje děti	Není nezbytné	Počet
Švédsko	24.8	75.2	960
Nizozemí	7.1	92.9	996
Francie	67.1	32.9	1525
UK	20.6	79.2	863
Dánsko	24.8	75.2	877
Rakousko	33.9	66.1	1227
Německo	54.0	46.0	1864
Itálie	56.4	43.7	1881
Slovinsko	38.0	65.0	966
Česko	44.1	55.9	1803
Maďarsko	94.1	5.9	959
Polsko	69.6	30.4	1021

Tento hodnotový posun v české populaci však nelze interpretovat jako snížení hodnoty dítěte, či snížení touhy mít dítě. V české společnosti nadále přetrvává touha po dítěti. Esping-Andersen et al. (2002:62, in Sirovátka 2003) konstatují na základě dat z roku 2000, že „existuje silný důkaz o tom, že přání mít děti lidi neopustilo. Evropští muži a ženy ve skupině 25-34 vykazují překvapující konsenzus, pokud jde o optimální počet dětí, které by chtěli mít. Průměr v zemích EU je 2,4 děti s téměř žádnou variací ...“ Tentýž autor se zamýšlí nad rozdílem mezi počty dětí, které by rodiny chtěly mít a počty dětí, které reálně mají. Hovoří o tzv. „chybějících dětech“ (child gap). Autor se zabývá faktory, které působí jako překážky v narození chybějících dětí. Domnívá se, že zde hrají výraznou roli strukturální faktory, mezi něž řadí především sociální rizika, jako jsou např. přímé náklady spojené s dětmi, obtíže, jež především pro ženy vyplývají z koordinace zaměstnání a povinností spojených s péčí o děti. Tyto překážky omezují možnosti volby dítěte u potenciálních rodičů. To, jestli se rodiče rozhodnou pro dítě je výsledkem mnoha faktorů jak kulturní, tak strukturální povahy. Autor se domnívá, že zjištěné údaje vytvářejí prostor pro ovlivňování rodinného chování prostřednictvím státní intervence.

Z uvedeného je zřejmé, že rodinné chování je do značné míry ovlivněno faktory vnějšího prostředí, ve kterém rodiny žijí. Pokud ve společnosti existuje potenciál touhy po dítěti, který je však snižován jejich praktickou nedosažitelností, je výzvou pro koncipování prorodinných služeb, aby zlepšovaly podmínky, ve kterých rodiny žijí, napomohly ke sladění pracovních a rodinných povinností, aby mohlo toto přání dojít k faktickému naplnění.

2. Rodinná politika v Evropských zemích

Intervence státu do rodinného chování jsou doménou vlád jednotlivých zemí. V rámci Evropské unie je ponecháno na jednotlivých národních vládách, jakou rodinnou politiku přijmou. Přestože nemůžeme hovořit o přímých zásadách do národních politik, může Společenství na nadnárodní úrovni ovlivňovat vývoj rodinných politik v jednotlivých státech. Dle Hrčkové (2005) se tak děje prostřednictvím cílů a zásad, které stanovuje v oblasti zaměstnanosti, a díky kompetencím, kterými v této oblasti disponuje. ¹Tvorba rodinných politik je téměř většinou provázena poměrně širokou diskusí. Tvorci politik musí balancovat mezi jednotlivými dilematy a hledat řešení. Jedním ze základních dilemat, která vyvstávají při vytváření rodinné politiky je otázka míry její intervence. Diskutují se otázky, které hledají odpovědi na to, zda je rodina pouze jakýmsi útočištěm pro její členy nebo by měla být předmětem veřejného zájmu. V rámci rodinných politik nalezneme ty, které vycházejí z premisy, že rodina má především soukromý charakter a popírají její veřejný přesah. Intervence do rodinného chování je v takovém případě pouze omezená. V případě, že je rodinná politika chápána jako součást širšího projektu společenské stability, je zde také daleko více intervenováno prostřednictvím přímých kompenzačních nákladů či do služeb pro rodiny s dětmi. Obě polohy mají své horlivé odpůrce i zastánce. Odpůrci vycházejí z přesvědčení, že intervence omezují osobní svobodu jednotlivých členů rodiny. Zastánci naopak zdůrazňují, že nízká podpora rodin jim naopak neumožní uskutečnit jejich rodičovské plány, což ve svém důsledku omezuje jejich svobodu.

Tvorba rodinné politiky zahrnuje rovněž morální aspekt. Intervence ať již přímo nebo nepřímo ovlivňuje lidské chování v oblasti intimních vztahů a plodnosti. Tvůrci politik tak mohou do ní vložit určité normy, ze kterých je možné vyčíst, které vzorce rodinného chování jsou společností akceptovány, a které jsou brány jako méně přijatelné, či dokonce penalizovány. Rodinná politika se tak může stát pobídkou k určitému druhu rodinného chování.

Pokud bychom chtěli sledovat cíle rodinných politik z hlediska jejich historie, je patrná jejich proměnlivost, přestože základní premisy a hodnoty, ze kterých vycházejí si udržují určitou rigidnost. Mary Daly (2004) zabývající se rodinnou politikou v evropských zemích uvádí, že mezi nejstarší a nejvíce rozšířené cíle patřila podpora porodnosti, předcházení chudobě, zvyšování vzdělanosti dětí a zlepšování jejich blahobytu. Rovněž byla patrná podpora tradičního modelu rodinného soužití. Stejně tak bylo patrné hledání řešení jak zabezpečit příjem matky. První řešení, která směřovala k zabezpečení matky byla motivována hledáním nezávislého příjmu. Později tato debata akcentovala kolem otázek nerovnosti mezi muži a ženami. Těmto cílům byly přizpůsobeny i rodinné politiky. Dá se hovořit o poměrně úzkém zaměření tradiční rodinné politiky, která byla zaměřena hlavně na peněžitě kompenzace pro rodiny s dětmi, služby nebyly příliš rozvíjeny. Nezabývá se genderovými otázkami. Nevstupuje do vnitřního prostoru rodiny.

V pozadí rodinných politik bylo hledání odpovědí na tři základní otázky. Šlo především o to, jak rodinám kompenzovat náklady spojené s výchovou dětí (1), jak zajistit dětem dostatečný blahobyt (2) a nakonec, jak pomoci rodinám s jedním zaměstnaným manželem (3). Opatření, která byla realizována v rámci rodinných

---

¹ Jedná se především o otázku gendrových rovností, které mohou mít vliv na vývoj vnitrorodinných vztahů.

politik se vztahovala také k těmto třem základním otázkám. Autorka uvádí, že tempo rodinné politiky bylo pomalé. V důsledku toho byly rodiny po dlouhou dobu ponechány sami vlastnímu osudu.

V rámci evropského prostoru lze vysledovat několik typů rodinných politik, které se vyznačují určitými rysy, které byly pro daný model politiky typické. O hlavní vymezení rodinných politik v rámci evropského prostoru se pokusily Matějková a Paloncyová (2004). Uvádějí, že rodinné politiky se měnily v závislosti na hodnotách a státních ideologiích, které k rodině přistupovaly z hlediska svých požadavků. Příkladem zemí, pro které byla typická vysoká státní podpora rodinám na základě rovnosti pohlaví, byly skandinávské země. Ve spolkových zemích Německa intervence podporovaly tradiční rozdělení rolí mezi muže a ženu na trhu práce, kdy muž byl živitelem rodiny a žena pečovala o děti a domácnost. Francie byla typická svými pronatalitními opatřeními a Velká Británie pouze v omezené míře svými intervencemi zasahovala do života rodiny. Pokud tak činila, pak především z důvodu ochrany před nouzí.

Různorodost jednotlivých politik se odrazila i v existenci rozdílných rodinných politik. Hrčková (2005) uvádí, že o vzniku a rozvoji rodinné politiky jako samostatné oblasti sociální politiky můžeme hovořit po skončení druhé světové války.²

O typologii rodinných politik se pokoušela řada autorů. Snad nejvíce používanou je však typologie, kterou vypracoval Esping-Andersen. Ten považuje rodinu za jednoho z nejdůležitějších aktérů pro zajišťování blahobytu. Rodinu chápe jako nejdůležitější pilíř postindustriální ekonomiky. V tomto pojetí rodina přesahuje svůj soukromý rámec, je jí přisouzen jasný veřejný charakter. Autor rozlišuje následující čtyři typy států blahobytu.

1. Tzv. liberální režim (anglosaský)

V Evropě je zastoupen především Velkou Británií a Švýcarskem. Tento režim je charakteristický pouze minimálně řízenou rodinnou politikou. Stát se svými opatřeními pouze částečně vměšuje do soukromí svých občanů. Vychází se z předpokladu, že tržní síly jsou určitým motorem, který ovlivňuje životy lidí a tím i život rodin a jejich volby v oblasti rodinného plánování. Rodina není předmětem výraznější státní podpory. Pokud ano, pak je to většinou v případech krizových situací těm nejpotřebnějším. Sociální dávky pro rodiny nejsou rozvinuty. Pokud existují, pak jsou na nižší úrovni a jsou adresné. Rodiny však mají možnosti daňových úlev.

Státem podporované sociální služby jsou málo rozvinuté. Nedostatečně rozvinuté rovněž služby, které by harmonizovaly sloučení pracovních podmínek a rodičovských potřeb. Zodpovědnost za péči o děti spočívá na rodičích.

2. Sociálně demokratický systém (skandinávský)

Jeho nejvýraznějšími představiteli v Evropě jsou severské státy, zejména Švédsko a Finsko. Pro tento režim jsou typické plošné dávky rodinám a rozvinutý systém institucionální péče o děti. Je podporována participace žen na trhu práce. Obecně je přijímán dvoupříjmový model. Je podporována genderová rovnost, která se

---

² Po skončení druhé světové války byla rodina v ohnisku zájmu téměř všech zemí. Vedle důvodů hospodářských, kdy se rodina stávala potenciálem pro hospodářský růst, byla zde i otázka ideologická. Rodina byla jediným zdrojem reprodukce společnosti, která utrpěla ve válce obrovské ztráty na lidských životech.

odráží v řadě opatření. Stát svými intervencemi umožňuje lepší skloubení pracovních a rodinných podmínek než je tomu u předchozího typu. Hrčková (2005) uvádí, že v rodinách je kladen důraz na rovná práva a povinnosti rodičů při výchově dětí, zvláště pak na roli otci ve výchově. Oproti jiným státům byla v těchto zemích v předstihu zavedena otcovská dovolená.

V rámci sociálního zabezpečení jsou rozvinuté univerzální nárokovatelné dávky. Za těmito intervencemi se skrývá rovnostářská filosofie, jejímž cílem je zajištění co nejvyššího standardu pro co nejvíce obyvatel.

3. Konzervativní režim (bismarckovský)

Mezi představitele tohoto režimu patří Německo, Francie, Rakousko a Nizozemsko. Systém podporuje tradiční rozdělení rolí mezi muži a ženami, kdy muž je tradičně živitel rodiny a žena pečuje o děti. Je podporován jednokariérový model rodiny. Je preferováno co nejdélní setrvání dětí v domácí péči. Je tomu také přizpůsobena relativně dlouhá neplacená rodičovská dovolená. Rodiče, kteří jsou ekonomicky neaktivní a pečují o děti, dostávají dávky. Hrčková (2005) uvádí, že tyto dávky mají politický podtext, jehož smyslem je postavení neplacené domácí práce společensky na roveň placeného zaměstnání a udržení tak jednokariérových rodin.

Ženy mají možnost pracovat na zkrácený úvazek. Jsou zde nedostatečné možnosti skloubení péče o dítě s účastí na trhu práce. V menší míře je rozvinutý institucionální systém péče o děti. Rodinná politika má často propopulační cíle.

4. Režim prorodinně orientovaný.

Někdy je tento systém nazýván též latinský. Patří do něj Španělsko, Řecko, Itálie a Portugalsko. Tento režim je svou politikou co nejmenších intervencí do života rodin podobný liberálnímu modelu. Na rozdíl však od něho spoléhá, že rodina pomůže a ochrání své členy před různými ekonomickými a sociálními riziky. Stát nevytváří podmínky pro skloubení rodičovských a pracovních povinností. Není rozvinuta institucionální péče o děti.

Autorky popisují ještě pátý, tzv. postsocialistický režim. Představiteli tohoto typu jsou Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko. Jeho hlavní charakteristiky se postupně vytváří. Výše jmenované státy se musely na začátku 90. let v souvislosti s velkými společenskými změnami vypořádat s novými sociálními problémy, které se zde nevyskytovaly nebo nebyly tolik viditelné. Bylo zapotřebí řešit problémy spojené s chudobou, sociální vyloučeností a nezaměstnaností. Od dřívějšího silně paternalistického přístupu bylo upuštěno. Státní intervence přecházejí od paternalismu k podpoře potřebným.

V rámci rodinné politiky se často uplatňují propopulační cíle. Intervence do rodinné politiky je především prostřednictvím testovaných dávek, které však nemotivují k zapojení se do pracovního procesu. Je zde poměrně rozvinutá institucionální péče o děti. Je rovněž podporován dvoupříjmový model rodiny. Stále zde přetrvává vysoká zaměstnanost žen. Do popředí zájmu odborníků i veřejnosti se dostávají otázky rovných příležitostí mezi muži a ženami. Především pak otázky související s možností skloubení pracovního a rodinného života. V této souvislosti jsou diskutovány především otázky diskriminace žen na trhu práce v souvislosti s péčí o děti.

Matějková a Palonciová (2004) shrnuly poznatky z oblasti rodinných politik do následující tabulky:

Tabulka 3 Modely sociálního státu a typy rodinné politiky

typ "státu blahobytu"	liberální (anglosaský)	sociálně-demokratický (skandinávský)	konzervativní (bismarckovský)	prorodinný (latinský)	Postsocialistický
obecné rysy	úloha trhu je prvořadá; pomoc státu náleží jen nejvíce potřebným; minimální stupeň přerozdělování zdrojů	sociální práva každému; stát zajišťuje práci tam, kde není v soukromém sektoru; zavedené vysoké daně a vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	profesní sdružení zajišťující základní sociální práva; vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	diferenciace podle ekonomické aktivity; neexistuje definice minimální mzdy	vysoký stupeň přerozdělování zdrojů, postupný přechod od státního paternalismu k systému pomoci jen potřebným
efekt na sociální strukturu	existuje nerovnost mezi chudými a bohatými; zavedeno soukromé pojištění	univerzalismus, solidarita; společnost rozšířena na úroveň střední vrstvy, zavedeno univerzální sociální pojištění	hierarchie ve společnosti, loajalita; stát podporuje zajištění minimální životní úrovně	hierarchie ve společnosti, loajalita	postupná diference
podpora rodiny	není stanovena výše minimální mzdy ovlivňující životní minimum; odpovědnost za péči o děti spočívá na rodičích a soukromých institucích	plošně základní dávky rodinám; vysoké ostatní sociální dávky; dlouhá rodičovská dovolená; rozvinutý systém institucí péče o děti	tradiční rodina je základním prvkem sociální struktury, živitel je hlavním zdrojem příjmů; méně rozvinutý systém institucí péče o děti	nízká úroveň dávek, malá pomoc státu rodinám v péči o děti	vysoká zaměstnanost žen, dlouhá rodičovská dovolená, rozvinutý systém péče o děti, nárok na sociální dávky testovaný, jejich výše často demotivuje k pracovnímu zapojení
ovlivňování gender vztahů	nevměšování se	politika rovnosti pohlaví, podpora dvoupríjmového rodinného modelu	tradiční jednokariérový model	tradiční jednokariérový model	dvoupříjmový model rodiny
sítě stát. institucí péče o děti	málo rozvinutá	velmi rozvinutá	velmi rozvinutá	málo rozvinutá	rozvinutá
forma rodinných dávek	daňové úlevy	univerzální nárokové dávky	dávky, odpočty z daní	dávky, odpočty z daní	především dávky
populační politika	neutrální	child-friendly policy	často propopulační cíle	neutrální	často propopulační cíle
stát	Austrálie, Kanada, Spojené státy, Japonsko, Velká Británie, Švýcarsko	Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko	Německo, Rakousko, Belgie, Francie, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko	Španělsko, Řecko, Itálie, Portugalsko	Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko

Zdroj: Gauthier, 2002; Poláková, Pruša, 1993, Matějková 2000 in: Matějková, B. Palonciová, J. (2004: 11)

Přestože se na první pohled může zdát, že se jedná o velmi různorodé rodinné politiky, můžeme vysledovat v rámci jednotlivých rodinných politik jisté sblížení v určitých oblastech. Jsou zde jisté trendy, které se vyskytují ve všech politikách. Prvním z trendů, který se vyskytuje více či méně v každé z rodinných politik je **rozklad tradičního modelu rodiny otce živitele a matky pečovatelky, kteří žijí společně s dětmi na základě manželské smlouvy**. Ve stále větší míře se rozšiřují různé formy rodinného soužití. Tato změna ve formách rodinného soužití si žádá i změny v rodinných politikách.

Dalším z výrazných trendů, který je zaznamenáván napříč jednotlivých států, je **požadavek slučitelnosti zaměstnání s rodinnými povinnostmi**. Tvůrci rodinných politik hledají cesty, jak rodinám kompenzovat náklady na děti a zároveň ztraktivnit jejich volbu pro rodičovství.

Tyto dva základní trendy můžeme sledovat napříč jednotlivých modelů rodinných politik. To co se liší, jsou řešení, která nabízejí tvůrci těchto politik. Někteří se uchylují spíše k pronatalitním řešením, jiní jdou spíše cestou co nejmenšího vměšování do rozhodování rodin a volí raději podporu ve formě různých daňových úlev. To kterou z variant zvolí je v závislosti na řadě faktorů.

Daly (2004) uvádí ještě další z trendů, které se aktuálně vyskytují v Evropě. Jedná se o:

- *redefinici obsahu rodinných povinností a rodinné solidarity;*

Hlavní pozornost je zaměřena na otázky rodičovství a povinnosti s nimi spojené. Upření pohledu tímto směrem bylo vyžádáno situací, kdy ve stále větší míře docházelo k rozrůzněním forem rodinného soužití. Nebylo již možno spoléhat na manželská pouta, u kterých docházelo ke stále vyššímu oslabování, jako jediný typ rodinného soužití. Pozornost byla proto přesunuta spíše ve směru rodičovských povinností a vztahů, protože ty přetrvávají i přes rozpad manželství.

- *posun směrem k dětským právům;*

Tento trend vyjadřuje změnu přístupu k dětem. Jedním z důvodů tohoto posunu v názorech byla skutečnost, že se ve stále větší míře klade důraz na ochranu dětí před zneužíváním ze strany dospělých. Dítě začíná být vnímáno jako jednotlivec. Základním předpokladem pro zajištění blahobytu dítěte není nutně spojování s přiznáním práva dospělým nad dítětem, nýbrž dítě se chápe jako jednotlivec, kterému jsou přiznána jeho vlastní práva. Přestože může tento posun být chápán jako jeden z důsledků procesu individualizace společnosti, jde o zajištění ochrany a blahobytu dítěte.

- *důraz na lokální služby;*

Nejúčinněji a nejrychleji se dají služby realizovat v rámci lokálního společenství. Na tyto služby je pohlíženo nejen jako na prostředek pomoci klientům, ale rovněž jako nástroj integrace a soudržnosti dané lokality. Lokální služby umožňují rovněž integraci služeb v rámci různých oborů a úrovní.

- *rozmanitost typů a forem sociálních služeb;*

Daly (2004) uvádí, že státem poskytované služby jsou spíše chápány jako omezující volba a jako něco podřadného. Naproti tomu služby, které jsou poskytovány na trhu nebo trhem jsou považovány za něco slušného a počestného. V devadesátých letech byly v Evropě přehodnoceny služby nabízené rodinám. Kolektivní přístup v zabezpečení rodin je nahrazován přístupem, který klade důraz na decentralizaci, individualizaci a personalizaci služeb. Obecně se dá říci, že evropské sociální státy jsou více ochotné platit a subvencovat rozmanité typy sociální péče, včetně péče soukromé.

- *restrukturalizace financování sociálního zabezpečení*

Ve stále větší míře jsou zaznamenávány tendence v oddělení financování od poskytování služeb. Se změnou financování je spojena i další změna, kterou je decentralizace a přesunutí co největšího množství sociální péče do zodpovědnosti na místní správy.

Pokud bychom chtěly shrnout základní charakteristiky soudobých rodinných politik v Evropě, pak můžeme říci, že dochází k nárůstu rozmanitosti poskytované péče o rodiny, jak z hlediska formy, tak obsahu. Opouští se od strukturálního pohledu na rodinu. V důsledku rozsáhlých změn, kterými evropské rodiny procházejí, si situace žádá změnu pohledu, který by byl schopen flexibilně reagovat na nové požadavky. Dřívější spíše rigidní pohled je nahrazen pohledem, který v sobě zahrnuje více dynamiku rodiny. O rodině se spíše uvažuje z hlediska rolí, vztahů a činností které zastávají jednotliví členové. Dá se říci, že určitým předobrazem soudobé rodinné politiky evropských států je pracující rodina, ve které muž plní své otcovské povinnosti a žena je zaměstnána.

3. Služby pro rodiny v zahraničí

Jak bylo výše uvedeno, existuje řada typů rodinných politik, v rámci nichž jsou více či méně realizovány služby pro rodiny. Vybrat nějaký příklad ze škály možností není jednoduché. Jako jeden z příkladů koncipování služeb pro rodiny uvádím rodinná centra, které jsou nejrozšířenější v Británii, avšak jejich zastoupení lze najít i v jiných zemích (mimo anglosaské země také Austrálie, USA). V Británii jsou tato centra hodně rozšířená a mají poměrně dlouhou tradici. Prostřednictvím těchto center je realizována řada služeb pro rodiny, která má v sobě výrazný komunitní prvek.

3.1 Rodinná centra jako jeden z nástrojů rodinné politiky

Rodinná centra začala vznikat v 70. letech minulého století. Určitým předstupněm těchto center byly Childrens Society, které vlastně iniciovaly vznik prvních rodinných center. Předchůdce rodinných center bychom našli jak ve státním sektoru, tak i v občanském, který byl založen na dobrovolnickém přístupu. Úspěch těchto rodinných center byl natolik veliký, že byl zahrnut i do legislativy o dekádu později. Jednalo se o The Children Act v roce 1989. Tento zákon by se v našich podmínkách dal srovnat se Zákonem o sociálně právní ochraně dítěte. Autoři zabývající se otázkou rodinných center uvádějí, že vývoj rodinných center byl zásadním způsobem ovlivněn právě změnou v legislativě (již zmiňovaný The Children Act). Vývoj rodinných center se rozlišuje na období před The Children Act a období, které následovalo po něm. Warren (1986).

Historie rodinných center

- *První období (1979-1997)*

V tomto období rodinná centra postrádala vlastní definici, neexistovala jasný model rodinných center. Adamson and Warren (1983) popisují rodinná centra z počátků 80tých let. Jednalo se zejména denní centra, kde se kladl důraz na sousedské vztahy. Byly vytvořeny vhodné podmínky a zázemí pro setkávání rodin. Tzn., rodinná centra měla k dispozici vlastní prostory, které byly zařízeny potřebným vybavením tak, aby bylo možné se společně setkávat a realizovat řadu činností. Toto spektrum aktivit pro rodiny bylo od velmi praktických činností jako je například poskytování stravy, až po sofistikované intervence jako například rodinná terapie, poradenství. Některá z center vytvářela multidisciplinární týmy, které byly zaměřeny na řešení problémů, kterým rodiny v komunitě čelili. Zázemí rodinných center umožňovalo kombinovat flexibilitu přístupů a spektrum personálního obsazení. Toto období je charakteristické velkým nárůstem rodinných center.

Centra velmi často vznikala při odděleních sociálních služeb (Social Services Departments) anebo byla jimi subvenována. V rámci těchto oddělení (u nás srovnatelné s odděleními sociální péče) byla rodinná centra zaměřena na oblast prevence a ochrany před riziky. Důraz byl kladen na prevenci spíše než na krizovou intervenci. Toto zaměření bylo ovlivněno několika faktory. Parker (1990, in Stones) uvádí, že k tomu přispělo především vzrůstající poznání jak dětem chybí odloučení od rodiny (1), alarmující vzrůst počtu dětí v ústavní péči v 70. letech (2) a přesvědčení, že by prevence mohla pomoci snížit náklady (3).

Důležitou charakteristikou těchto center bylo, že jejich filozofie spočívala v orientaci na celou rodinu. Služby byly orientovány jak směrem k dětem, tak směrem k rodičům. V rámci práce s rodinou byla v centrech využívána jak individuální forma sociální práce, tak skupinová či komunitní. Z hlediska metodiky práce byl využíván Bronfenbrennerův ekologický model, který rodinu sledoval ne jako jednotku samu o sobě, ale jako jednotku, která je součástí širšího okolí, kterým je ovlivňována a rovněž jej ovlivňuje. Při práci s rodinou se v rámci rodinných center kladl velký důraz na zvyšování sebedůvěry jednotlivých členů rodiny. Zaužívala se zde terminologie zmocnění, což bylo východiskem pro nový přístup v práci s klientem v rámci sociální práce. V rámci zmocňování jde o naučení klienta takovým dovednostem, které mu umožňují samostatné zvládnání a řešení svých problémů.

- *Druhé období (1997 a dále)*

Ve vývoji rodinných center je toto období charakterizováno rozvojem mnoha podpůrných programů, jako vyjádření rodinné podpory. Rozvíjí se ve větší míře poradenství, asistence v domácnosti, různé druhy terapie, skupinová práce, rekreační skupiny, vzdělávání dospělých, zvyšování kompetencí v domácnosti či dramatické nebo sportovní aktivity.

Rodinná centra bývají poskytovatelem následujících služeb pro rodiny.

- denní péče o děti do 5ti let;
- mateřské kluby;
- svépomocné skupiny pro matky a otce;
- poradenství, skupinová práce a rodinná terapie;
- pomoc v rodičovství a dovednostech v domácích pracích;
- základ pro sociální pracovníky a ohnisko pro všechny, kteří pracují s dětmi a rodinami v lokalitě;
- podpora pro náhradní rodiče, pečovatelky dětí, herní skupiny dětí a dobrovolné organizace;

Na počátku nového tisíciletí se rozvíjí kvalitativně nová rodinná centra. Nazývají se centra excelence. V rámci těchto center je vedle práce s rodinou rozvíjena i výzkumná činnost, která empiricky mapuje danou oblast. S touto novou érou rodinných center jsou spojovány i obavy, aby se neztratili zkušenosti z předchozího vývoje rodinných center, zvláště pak ty které se týkají sociálně inkluzivní praxe. Rodinná centra měla pověst kvalitně poskytované praxe v širokém záběru rodinné politiky (Fernandes 2004).

Společenský kontext rodinných center

Na rozvoj rodinných center měly samozřejmě vliv také politické poměry v zemi. Hnutí rodinných center existovalo také ve dvou politických kontextech. Hlavní vývojová období rodinných center jsou shodná s politickým směřováním v těchto obdobích. V kontextu prvního období 1979-1997, byly centra výrazně dotovány nebo přímo provozovány The Social Services Departments. Jak již bylo řečeno, směřování těchto oddělení sociálních služeb bylo zaměřeno na oblast prevence a snižování rizik. V důsledku toho byla činnost rodinných center v přímé návaznosti na sociální právo, předškolní a komunitní rozvoj. Toto období bylo charakteristické obdobím sociálního státu (sociálního blahobytu).

Druhé vývojové období (1997 a dále) je období strany Labouristů. V tomto období došlo k vytvoření první strategie péče o děti (Lister 2003). Rodinná centra se stala terčem kritiky nového politického vedení. Oddělení The Social Services Departments jsou kritizována jejich nadměrným zájmem o rizika, následně dochází ke strukturálním změnám v rámci těchto oddělení.

Nově vznikající centra si osvojila různé pozice ve spektru jejich primárních aktivit. Některá z center pokrývala celé spektrum činností, jiná se zaměřují jenom na specifické aktivity. V popředí jejich zájmu byly například pouze děti, které žily v nouzi či přímo v riziku, jiná soustředila svoji pozornost na pomoc dětem, které nevyžadovaly speciální přístup. Všechna centra však realizovala aktivity v oblasti sekundárních aktivit.

Odhaduje se, že většina rodinných center pokrývá spektrum činností spojovaných s péčí o děti zraněné, v nouzi či riziku. Menšina rodinných center je zaměřena na děti, které žijí ve velmi obtížných až rizikových podmínkách. Některá vysoce integrovaná centra, která své aktivity zaměřuje na péči o děti obecně, ať již vyžadují speciální přístup či ne, jsou stále více tlačeny externími tlaky do činností spojovaných s prací s dětmi v riziku či nouzi. Nejvíce je to patrné u center, která jsou provozována místní samosprávou. V rámci rodinných center lze vysledovat ještě dvě další kategorie. Např. existují centra, která byla transformována do rodinné podpory anebo pečovatelské týmy.

Hlavní znaky rodinných center

Přes svoji šíři záběrů a různorodosti v zaměření jednotlivých aktivit, lze popsat rodinná centra z hlediska jejich nejvýznamnějších znaků, kterými se vyznačují. Christiane Stones (1994) navrhla následující znaky, které odlišují různé formy rodinných center:

Tabulka 4 Základní charakteristiky rodinných center (Christiane Stones 1994)

Zřizovatel					
Místní samospráva		Nezisková organizace		Svépomocná skupina	
Finanční zdroje					
Centrální vláda	Místní samospráva	Dobrovolní pracovníci	Charitativní fondy	Fundraising	
Metody přijímání/výběru rodin					
Odkaz z referátů sociálních oddělení	Odkazy z různých organizací		Odkazy z různých organiz. a možnost samostat. volby služby	Samostatná volba služby	
Zaměření aktivity					
Děti	Rodina	Rodina v komunitě	Čtvrť/komunita	Sociální struktury	
Role uživatelů					
Příjemce služeb centra		Participace v centru		Kontrolor centra	
Typ prevence					
Terciární		Sekundární		Primární	
Povaha cíle					
Minimalizace rizika (ochrana dětí)			Optimalizace příležitostí (rozvoj dítěte)		
Metody práce					
Individuální poradenství		Rodinná terapie		Skupinová práce	
				Komunitní práce	

- *Zřizovatel rodinných center*

V zásadě existují centra, která zřizuje místní samospráva, nebo jsou to neziskové organizace, či skupiny svépomocného charakteru.

- *Finanční zdroje*

Obdobně lze centra dělit podle toho, jaké finanční zdroje využívají. Tyto zdroje jsou obdobné jak známe z českého prostředí. Některé využívají zdroje centrální vlády, jiné místní samosprávy, charitativních fondů, využívají fundraisingu a také snižují náklady využíváním dobrovolné práce. V Británii je dobrovolnictví rozšířeno v daleko vyšší míře.

- *Metody přijímání – výběru rodiny*

Dalším rozlišujícím znakem je skutečnost, jak se klient do centra dostane. Některá centra pracují pouze s klienty, kteří jsou doporučení pracovníkem sociálního odboru, jiná pracují s klienty, kteří byli doporučení jinou organizací, nebo klienti přicházejí na doporučení z různých organizací, s důrazem na samostatnou volbu klienta. Řada center existuje jako volná nabídka služeb pro kohokoliv.

- *Zaměření aktivit*

Centra se odlišují také podle zaměření aktivit, které centrum provozuje. Některá centra se zaměřují především na děti, jiná pracují s rodinou jako s celkem, další se zaměřují na vztah mezi rodinou a komunitou, v níž rodina žije. Některá z center jsou primárně zaměřena na komunitní práci, jiná se snaží ovlivňovat sociální struktury, oslovit a ovlivnit politické činitele.

- *Role uživatelů*

Další rozlišení je podle role, kterou uživatelé služeb zastávají. První možností je, kdy klient je příjemce služeb centra, jinou možností je snaha učinit klienty participanty na řízení centra. Další z rolí, kterou uživatelé rodinných center zastávají, je provozování rodinných center. Klienti se stávají provozovateli center a vytváří samosprávnou strukturu.

- *Typ prevence*

Dalším dělicím znakem je rozlišení podle druhu prevence na primární, sekundární a terciární.

- *Povaha cíle*

Podle povahy cíle se rozlišují rodinná centra zaměřená na minimalizaci rizik dětí (například v rodině, u níž je indikováno zanedbávání péče, se sociální pracovník soustřeďuje na takové aktivity, aby nedošlo k ohrožení dítěte. Na rodinu je pohlíženo jako na potenciální zdroj rizik) a optimalizaci příležitostí (sociální pracovník se spíše zaměřuje na to, aby podporoval rodinu tak, aby byla tím nejlepším možným místem pro rozvoj dítěte).

- *Metody práce*

Posledním dělicím kritériem jsou metody práce používané v rámci rodinných center. Můžeme nalézt rodinná centra, která se zaměřují na individuální poradenství, v jiných se provozuje rodinná terapie prostřednictvím různých forem skupinové práce, či se zaměřují na komunitní práci.

Hlavní charakteristiky rodinných center

Hlavní znaky rodinných center jak bylo výše popsáno nám umožní rozlišení jednotlivých center a povahy jejich činnosti. Pokud bychom však chtěli zobecnit základní charakteristiky rodinných center, pak lze uvést, že rodinná centra:

- Jsou budovány v oblastech, které vykazují charakteristiky sociálního vyloučení (např. nezaměstnanost, nedostupnost služeb, vyšší nemocnost, špatné bytové podmínky a také častější případy zanedbávaných a zneužívaných dětí.
- Spíše kladou důraz na pozitivní stránky rodinného života, než aby se označovaly jako problémové.
- Budují se tak, aby byly dostupné lokálním komunitám (teritoriálně, otevírací dobou atp.)
- Orientují se na práci s rodinou i dětmi.
- Kladou velký důraz na participaci.
- Zdůrazňují nezbytnost podpory sebedůvěry a sebeúcty uživatelů.
- Poskytují široké spektrum služeb a aktivit pro rodiče a děti.

Rodinná centra očima odborné veřejnosti

Birchal (1982), který se zabýval vývojem a analýzou rodinných center uvádí, existuje nejednoznačnost v názorech na ideologii rodinných center. V zásadě se dá hovořit o třech možných názorových proudech. (1) Na centra je pohlíženo jako na místa, ve kterých dochází k dokončení přenosu sociálního státu (Welfare State), ve kterém je zdůrazněno, že matka je zodpovědná za péči o dítě a jeho socializaci. V tomto pojetí znamenají rodinná centra jakési prodloužení státní politiky uplatňované vůči rodinám. Jiní se domnívají, že rodinná centra vytvářejí potenciál pro posilování členů rodiny (2). A nakonec jiné hovoří o názorových proudech, které se domnívají, že rodinná centra jsou zacílena na zlepšování dovedností dospělých a dětí, aby měli větší jistotu a sebevědomí. Přes svou různorodost můžeme identifikovat několik shodných znaků. DeÁth (in. Stones: 7) uvádí, že: „Pojem rodinné centrum se stále více používá jako obecný termín pro jakékoliv opatření pro rodiče a děti, kde je nabízena škála služeb rodinám žijícím v určité oblasti a kde centrum působí jako základ pro uskutečňování mnoha různých aktivit.“

Tak jak se rodinná centra rozrůstala a sílil jejich vliv, tak lze vysledovat i nárůst odborných publikací, které se této oblasti věnují. Zvláště pak je to patrné v 80. letech a na počátku 90. let. Na začátku nového tisíciletí se objevují daleko sofistikovanější odborné studie, v centru jejich pozornosti jsou rodinná centra. Ačkoliv nové studie nemají experimentální charakter, jejich předností je integrování hlasu uživatelů, včetně těch, kteří jsou na skutečném okraji společnosti, k dokreslení skutečného obrazu rodinných center. Studie se zaměřují na zkoumání podpůrných programů, které jsou realizovány centry, jejich dopad na sociální inkluzi rodin. Teoretizací o praxi center se vytváří prostor pro snahy a pokusy porozumět komplexitě a synergii

rodiny a společnosti. Tato doména praxe může nabídnout mnoho nového ve strategii péči a podpoře rodiny. Obecně lze říci, že v literatuře zabývající se rodinnými centry můžeme vysledovat snahy o integraci ochrany, podpory a lokálního vývoje ve formě rodinných center.

Čím mohou být rodinná centra přínosem?

Rodinná centra se stala základním stavebním prvkem péče o rodinu ve Velké Británii. Tato centra typicky působí jako komunitní zařízení, které v dané lokalitě poskytuje zdroje rodinám. I v tomto směru jsou rodinná centra pro naši situaci vhodným modelem, protože jej lze dobře začlenit do procesu komunitního plánování. Rodinná centra jsou rovněž konkrétním a hmatatelným vyjádřením státní či obecní politiky v zájmu o rodinu. V rámci jejich činností lze integrovat různé aspekty péče o rodinu. Jistou výhodou je i skutečnost, že rodinná centra jsou historicky ověřeným modelem, který dnes disponuje jak teoretickým zdůvodněním své existence i činnosti, tak bohatou praxí, kterou prověřily i mnohé výzkumy efektivnosti.

Při činnosti rodinných center byl kladen velký důraz na participaci. Do činnosti center byly aktivně zapojovány skupiny uživatelů, byly vytvářeny poradní skupiny, ve velké míře se využívalo zapojení dobrovolníků. Rodinná centra se tak stala a působila jako střediska zdrojů komunity.

Anglický model rodinných center je pozoruhodný i z toho důvodu, že vytváří koncentrovaný obraz o nástrojích podpory rodin, které jsou v anglosaském prostředí považovány za obvyklé. Proto můžeme s tímto modelem rodinných center pracovat také jako s určitou sumarizací možných aktivit, které směřují ku pomoci rodinám, aby zvládaly své úkoly a můžeme se ptát zda, v jaké míře a jakým způsobem jsou stejné nebo podobné služby nabízeny také rodinám v brněnském regionu. Přestože je model rodinných center významnou inspirací pro proces vytváření komunitních nástrojů péče o rodinu, je třeba na něj pohlížet pouze jako na jeden z možných modelů komunitní péče o rodinu. Ve vlastním procesu komunitního plánování jej můžeme vhodným způsobem adaptovat do našich konkrétních podmínek.

4 Rodinná politika s ohledem na služby pro rodiny v ČR

Rodinná politika je v České republice realizována řadou intervencí a opatření, která mají svou oporu v legislativě. S ohledem na cíl práce, kterým je analyzovat sociální služby s důrazem na rodiny s dětmi, vybírám pouze ty dokumenty či zákony, které mají zásadní význam s ohledem na cíl práce. Za nejvýznamnější dokumenty považuji Národní koncepci rodinné politiky, Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006-2009 a nově přijatý Zákon o sociálních službách (106/2006 Sb.).

4.1 Národní koncepce rodinné politiky

V říjnu 2005 byla přijata Vládou České republiky Národní koncepce rodinné politiky. Při tvorbě této koncepce bylo vycházeno i mimo jiné z Národní zprávy o rodině, která poukázala na některé změny a negativní jevy, které jsou spojeny s vývojem české rodiny. V koncepci se vychází z toho, že rodina je základní a nejvýznamnější jednotkou naší společnosti a z toho důvodu všestranný rozvoj země závisí na prosperitě rodiny. Přestože prosperita země je závislá na prosperitě rodiny, není rodina v centru pozornosti a je konstatováno její neustálé oslabování. Uvádí se, že dochází k celkovému oslabování rodiny, a to do té míry, že některé děti se vůbec nenarodí a jiné se sice rodí, ale do poměru, které jim snižují jejich šance do budoucnosti. K tomuto nepříznivému vývoji přispělo mnoho faktorů. V neposlední řadě je však zapotřebí upozornit na to, že rodina nestála v centru pozornosti. Teprve v poslední době se dostávají na veřejnost hlasy, které pro podporu rodin.

Koncepce vychází z názorového přesvědčení, že péče o děti není pouze soukromou záležitostí jejich rodičů. Státní intervence do oblasti rodinné politiky je v rámci koncepce chápána jako významná sociální investice do budoucího rozvoje země.

Současná česká rodina se dle vyjádření obsažených v Koncepci potýká s řadou faktorů, které její pozici oslabují. Jako příklad je uváděn stále přetrvávající pokles reálné hodnoty dávek vyplácených v souvislosti s náklady na péči o dítě z rodin s průměrnými příjmy, zaostávání nefinanční podpory rodin, nedostatečné kapacitní a teritoriální zajištění služeb pro rodiny stejně jako nemožnost jejich odpočtu z daní. Jednou z oblastí, kde by opatření rodinné politiky mohli přispět k lepšímu fungování rodin, je zajištění lepších podmínek pro sloučení rodičovské a profesní role rodičů.

4.1.1 Cíle rodinné politiky

V rámci Koncepce jsou stanoveny obecné a specifické cíle, které směřují k vytvoření příznivějšího společenského klimatu a podmínek pro rodiny, které by umožnily rodinám realizovat jejich vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských plánů.

Odvozené obecné cíle Koncepce jsou:

1. Posunout vytváření všestranně příznivých podmínek pro rodinu do centra trvalé pozornosti politické i správní reprezentace země.
2. Posilovat vědomí hodnoty rodiny a vlastní odpovědnosti za její funkčnost a stabilitu především u dnešní mladé generace a následujících generací, mimo jiné podporou výchovy k partnerství, manželství a rodičovství.

3. Posilovat ekonomickou a sociální suverenitu rodin a jejich členů na trhu práce prostřednictvím daňového systému a systému sociálního zabezpečení (s důrazem na služby pro rodiny) tak, aby byla schopna plnit svoji úlohu ve všech obdobích svého vývojového cyklu a vůči všem svým členům.
4. Koncipovat a rozvíjet rodinnou politiku jako dlouhodobou celospolečenskou aktivitu koordinovanou veřejnou správou za účasti občanského sektoru, komerčního sektoru, odborníků, médií a široké občanské veřejnosti.
5. Podpořit koncipování účinné rodinné politiky rozvíjením výzkumu poskytujícího dostatek poznatků o aktuálních a perspektivních potřebách rodin a vhodných způsobech jejich uspokojování.

Odvozené specifické cíle jsou:

1. Koncipovat rodinnou politiku tak, aby rodiny mohly mít tolik dětí, kolik si přejí a v době, kterou si zvolí.
2. Minimalizovat handicapu dětí vyrůstajících v ekonomicky a sociálně oslabených či neúplných rodinách podpůrnými opatřeními tak, aby se jejich životní šance v oblasti vzdělávání, uplatnění na trhu práce a ve společnosti jen minimálně odlišovaly od jejich vrstevníků, kteří vyrůstají v ekonomicky i sociálně silných rodinách.
3. Vytvářet rodičům vhodné podmínky pro skloubení nároků trhu práce s nároky péče o nezaopatřené děti a nesoběstačné členy rodiny.

Z uvedených cílů je patrné, že tvůrcům Koncepce jde o přiznání významné role rodině ve společnosti. Jde o uznání významného postavení ve společnosti. Ačkoliv, jak je v Koncepci uvedeno v úvodních pasážích, je rodina jedním z nejdůležitějších prvků pro rozvoj a vývoj společnosti, v obecné rovině ji toto postavení přiznáno není. To se samozřejmě odráží i v praktické rovině, kdy se ani z hlediska formálního nevytváří podmínky pro podporu rodin.

Navrhované cíle rovněž vycházejí z trendů rodinných politik, jak je známe i z většiny evropských zemí. Jde především o hledání cest, jak zlepšit podmínky slučitelnosti profesních a rodičovských povinností. Patrná je rovněž tendence ovlivňovat spíše podmínky, než samotné volby jednotlivých členů rodiny. Motivem je ponechání rodičům co největší svobody v jejich rodičovských plánech. Je zde patrná i snaha o přizpůsobení cílů a opatření potřebám rodin. Jde především o akceptaci plurality forem rodinného soužití a přizpůsobení prorodinných opatření.

4.1.2 Zásady realizace rodinné politiky

1. Politická a správní reprezentace země přijme za svá východiska realizace rodinné politiky, tj. její prioritní charakter, dlouhodobost, otevřenost a celospolečenskou průřezovost.
2. Národní koncepce rodinné politiky otevře prostor pro co nejlepší reprezentaci diferencovaných zájmů rodin v přípravě a realizaci rodinné politiky.
3. Rodinná politika využije prostoru, vytvářeného rámcem politik Evropské unie především v oblasti rovných příležitostí, sociálního začleňování a zaměstnanosti tak, aby inspirována a poučena zahraničními přístupy a zkušenostmi, účinně reagovala na specifické problémy českých rodin.

4. Rodinná politika bude sladována s ostatními relevantními politikami, především s politikou sociálního začleňování, hospodářskou politikou, politikou zaměstnanosti, vzdělávací politikou, bytovou politikou, zdravotní politikou a politikou sociálního zabezpečení tak, aby byly posilovány vzájemné synergické pozitivní efekty a omezeny negativní vedlejší efekty jiných politik na rodinu.
5. Národní koncepce rodinné politiky bude podporovat iniciativy vedoucí k podpoře rodiny na úrovni jednotlivých resortů, krajů, obcí, zařízení služeb, organizací občanského sektoru, podniků aj.
6. Národní koncepce rodinné politiky bude reflektovat společenské změny v dlouhodobém horizontu a reagovat na ně, obsahovat jasně stanovené a kontrolovatelné cíle. Na základě Koncepce budou vyčleňovány odpovídající zdroje a určována odpovědnost jednotlivých aktérů.
7. Ministerstvo práce a sociálních věcí převezme úlohu koordinace koncipování a realizace rodinné politiky – včetně průběžného hodnocení dosahovaných výsledků – a vytvoří pro její plnění odpovídající realizační podmínky. Za účelem výše uvedeného bude zpřesněno a přehodnoceno rozdělení kompetencí mezi ústředními orgány státní správy.
8. Prioritní charakter rodinné politiky se promítne do každoroční aktualizace její Koncepce spojené s odbornou konferencí o rodinné politice a návazným tematickým zasedáním vlády.
9. Národní koncepce rodinné politiky se skládá z obecné části, vyjadřující její základní orientaci, z části speciální. Obsahující soubor inspirací, orientací a doporučení, a z části realizační, obsahující konkrétní cíle, vymezující konkrétní odpovědnost a termíny realizace jednotlivých realizačních opatření v časovém horizontu do její další aktualizace.

Tvůrci koncepce vycházejí z přesvědčení, že pokud má být rodinná politika účelná a skutečně realizována, musí být všeobecný konsensus na jejich hlavních cílech a zásadách. Toho nelze dosáhnout jinak, než že se jedná o záležitost, která bude zohledněna v rámci opatření všech zainteresovaných ministerstev a bude uplatňováno hledisko celospolečenské průřezovosti.

4.2 Zákon o sociálních službách

Zákon o sociálních službách čekal dlouhá léta, než spatřil světlo světa. Po několika neúspěšných podáních, byl v březnu 2006 přijat nový Zákon o sociálních službách. Jeho účinnost nastává od 1.1.2007.

V rámci Zákona o sociálních službách se upravují podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči. Podle Zákona se sociální službou rozumí takové činnosti, které zajišťují pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.

Zákon považuje rodinu za přirozené sociální prostředí (§3).

Zákon v §32 rozlišuje sociální služby na tři základní druhy, jimiž jsou (a) *sociální poradenství*, (b) *služby sociální péče* a (c) *služby sociální prevence*. Každá z nich může být poskytována v souvislosti s obtížnou situací rodiny s dětmi.

Sociální poradenství

Sociální poradenství je upraveno §37. Sociální poradenství zahrnuje (a) základní sociální poradenství, (b) odborné sociální poradenství. *Základní sociální poradenství* poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Sociální poradenství je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb; poskytovatelé sociálních služeb jsou vždy povinni tuto činnost zajistit. *Odborné sociální poradenství* je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí; zahrnuje též sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Součástí odborného poradenství je i půjčování kompenzačních pomůcek.

Podpora rodinám je vyjádřena zejména v odborném sociálním poradenství, zejména poskytováním služeb manželského a rodinného poradenství.

Služby sociální péče

Služby sociální péče se zdánlivě nejméně dotýkají bezprostředně problematiky rodin s dětmi. Jsou totiž určeny zejména osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. Služby sociální péče jsou pak definovány v § 38 jako služby napomáhající osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. Dále jsou specifikovány v § 39 – 52. Náležejí mezi ně osobní asistence, pečovatelská služba, tísňová péče, průvodcovské a předčitatelské služby, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní stacionáře, týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, chráněné bydlení, sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče.

I v této kategorii jsou služby, které mohou v určité obtížné situaci rodin s dětmi (zvláště dlouhodobě nemocných či handicapovaných) být nápomocné při jejím řešení.

Sociální prevence

Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Podle § 53 služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se

společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby.

Ve službách sociální prevence nalezneme služby pro rodiny. Explicitně na rodiny s dětmi myslí zákonodárce v § 65, který definuje tzv. sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Zákon v rámci tohoto typu služeb vymezuje následující činnosti: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti (a), zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (b), sociálně terapeutické činnosti (c) a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Dále jsou ve službách sociální prevence zahrnuty služby, které mají různý vztah k podpoře rodinného fungování. Jedná se o následující služby: raná péče, telefonická krizová pomoc, tlumočnické služby, azylové domy, domy na půl cesty, kontaktní centra, krizová pomoc, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, terénní programy, sociální rehabilitace.

Pokud se díváme na zmiňovaný zákon z hlediska podpory rodin, je podporována především rodina s dítětem, u kterého je ohrožen vývoj v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje. Zákon tedy dává důraz na sekundární či terciární prevenci. Primární prevence, která by podporovala rodiny s dítětem, které není v současné době již v procesu sociálně patologických změn, není zde explicitně zmiňována.

Zákon o sociálních službách nezná typ zařízení rodinné centrum³ (centrum pro rodiny). Přesto však můžeme služby, které jsou obvykle v těchto typech zařízení poskytovány nalézt i v tomto zákoně. Lze tedy uvažovat i tak, že dle nového zákona by mohla existovat zařízení, která by na jedné straně využívala Zákon o sociálních

---

³ V § 34 zákon definuje, že pro poskytování sociálních služeb se zřizují tato zařízení :

(1) Pro poskytování sociálních služeb se zřizují tato zařízení sociálních služeb:

- a) centra denních služeb,
- b) denní stacionáře,
- c) týdenní stacionáře,
- d) domovy pro osoby se zdravotním postižením,
- e) domovy pro seniory,
- f) domovy se zvláštním režimem,
- g) chráněné bydlení,
- h) azylové domy,
- i) domy na půl cesty,
- j) zařízení pro krizovou pomoc,
- k) nízkoprahová denní centra,
- l) nízkoprahová zařízení pro děti a mládež,
- m) noclehárny,
- n) terapeutické komunity,
- o) sociální poradny,
- p) sociálně terapeutické dílny,
- q) centra sociálně rehabilitačních služeb,
- r) pracoviště rané péče.

(2) Kombinací zařízení sociálních služeb lze zřizovat mezigenerační a integrovaná centra.

službách a současně by odpovídala na potřebu existence komplexních středisek podpory rodiny – center pro rodinu.

4.3 Akční plán podpory rodin s dětmi

V souvislosti se službami pro rodiny předložil ministr práce a sociálních věcí Akční plán podpory rodin s dětmi pro období 2006 až 2009, který má vycházet z Národní koncepce rodinné politiky, která byla schválena dne 12.10.2005. V rámci tohoto plánu je uvažováno o zacílené podpoře rodin do čtyřech základních oblastí. Jedná se o:

- služby pro rodiny s dětmi;
- slučitelnost profesních a rodinných rolí;
- rodinnou politiku na úrovni krajů a obcí;
- komplexní finanční podporu rodin s dětmi.

V rámci každé z oblastí podpory rodin, je stanoven základní cíl, činnosti, kterými má být realizován i výstupy.

Služby pro rodiny s dětmi

Akční plán v oblasti „Aktivity v oblasti podpory rodiny“ definuje základní předpoklady pro rozvoj služeb pro rodinu. Především ukazuje na potřebu zabývat se již rodinou zdravou, fungující. Z tohoto pohledu se pravděpodobně většina obcí ve své koncepci rodinné péče bude muset odklonit z problémového směřování (zájem o rodiny s problémem). Autoři koncepce zde reflektují současný trend předcházení potíží a problémů. Tento přístup je nahlížen jako efektivnější, a to jak ve smyslu intervence, tak i z hlediska finančního.

Autoři akčního plánu rovněž kladou důraz na koncepční řešení problematiky služeb pro rodiny. Rodina má být tak v centru systematického úsilí a pozornosti. Složitost rodinného života je reflektována potřebou rozvíjet komplexní služby, které obsahují spektrum různých nabídek reagující na diferencované potřeby rodin. Koncepčnost přístupu je pak podtržena snahou o jasné určení institucionálního a samozřejmě finančního rámce.

V českém prostředí jsou relativně novým tématem tzv. rodičovské kompetence. Jedná se o soubor znalostí a dovedností, které umožňují kvalitně zvládat výkon jejich rodičovských rolí. V soudobé společnosti se rodičovství vč. příslušných dovedností stále méně předává mezigeneračně. Navíc jsou mladí rodiče vystavováni nutnosti čelit novým výzvám, které předchozí generace rodičů neznali. V takové situaci mohou výrazně posilovat sebedůvěru i reálnou schopnosti mladých rodičů právě různé programy, které se posilování rodičovských kompetencí věnují.

V neposlední řadě pak autoři operačního plánu nezapomněli připomenou nezbytnost spolupráce státu/obce s nestátními neziskovými organizacemi. Jejich aktivity v mnohém naplňují to, akční plán formuluje jako úkoly. Opět je ovšem nezbytné, aby taková spolupráce neměla jen charakter deklarativní, ale aby byla vyjádřena také existencí pracovního týmu s jasnými kompetencemi.

Tabulka 4 Aktivity v oblasti podpory rodiny

Cíl	Činnost	Výstupy
Rozvoj sítě služeb na podporu fungující rodiny	Rozvíjet síť stávajících služeb na podporu fungující rodiny.	Každoroční zpráva o finančně podpořených a úspěšně realizovaných nově rozšířených službách na podporu fungující rodiny.
	Iniciovat vznik nových služeb na podporu fungující rodiny.	Počet finančně podpořených nově vzniklých a realizovaných služeb na podporu fungující rodiny.
Komplexní koncepce rozvoje služeb na podporu fungující rodiny	Vyjasnit terminologii v oblasti služeb na podporu rodiny.	Terminologie služeb na podporu rodiny.
	Zmapovat služby v oblasti podpory rodiny	Přehled nestátních neziskových organizací aktivních v oblasti podpory rodiny.
	Definovat typologii na podporu rodiny.	Typologie služeb na podporu rodiny.
	Navrhnout způsob evidence, případně registrace služeb na podporu fungující rodiny.	Návrh standardů kvality služeb na podporu fungující rodiny.
	Navrhnout efektivnější způsob financování služeb na podporu fungující rodiny.	Návrh efektivnějšího způsobu financování služeb na podporu fungující rodiny.
Program podpory a posilování rodičovských kompetencí rodičovství	Vymezit aspekty a cíle kvalitního rodičovství	Materiál vymezující aspekty a cíle kvalitního rodičovství.
	Vypracovat návrh modelového programu podpory a posilování rodičovských kompetencí.	Modelový program podpory a zvyšování rodičovských kompetencí.
	Zavést do praxe pilotní modelový program podpory a posilování rodičovských kompetencí.	Počet školitelů a rodičů zařazených v tomto programu.
Rozvoj spolupráce státu a nestátních neziskových organizací v oblasti podpory rodiny	Ustanovit pracovní skupinu pro oblast služeb na podporu rodiny a realizovat její pravidelné setkávání.	Realizovaná setkání pracovní skupiny pro oblast služeb na podporu rodiny a výstupy z její práce.

Slučitelnost profesních a rodinných rolí

Následující téma slučitelnosti rodinných a pracovní rolí výrazně překračuje téma sociálních služeb. Přesto si povšimněme, že akční plán upozorňuje na potřebu hledat možná řešení rozvoje různých forem péče o děti, zvláště pak ve věku do tří let. V tomto bodě je nutno přiznat, že přestože jsou některé rodiny nuceny hledat zejména z ekonomických důvodů pracovní uplatnění i v době raného věku dítěte, renomované studie upozorňují na tzv. deprivaci dětí, které byly v raném věku (do tří let) umístěny do kolektivního zařízení. V tomto smyslu doporučuji obezřetnost při úvaze o rozvoji zařízení tohoto typu. Spíše vnímám

řešení těchto situací v ekonomicky významném ocenění pobytu na rodičovské dovolené.

Tabulka 5 Aktivity v oblasti profesních a rodinných rolí

Cíl	Činnost	Výstupy
Zajištění péče o děti z hlediska slučitelnosti rodinných a profesních rolí rodiny	Analyzovat stávající podmínky a překážky péče o děti do tří let věku z hlediska slučitelnosti profesních a rodinných rolí.	Analýza podmínek a překážek péče o děti do tří let věku z hlediska slučitelnosti profesních a rodinných rolí.
	Analyzovat stávající podmínky a překážky péče o děti od tří let věku z hlediska slučitelnosti profesních a rodinných rolí.	Analýza podmínek a překážek péče o děti od tří let věku z hlediska slučitelnosti rodinných a profesních rolí.
	Vytvořit návrh rozvoje různých typů péče o děti do tří let věku za účelem lepší slučitelnosti rodinných a profesních rolí.	Návrh rozvoje různých typů péče o děti do tří let věku.
	Vytvořit návrh rozvoje péče o děti od tří let věku za účelem lepší slučitelnosti rodinných a profesních rolí	Návrh rozvoje péče o děti od tří let věku.
Vytvoření příznivějších podmínek s slučitelností profesních a rodinných rolí v zaměstnavatelské sféře	Pomoci S.W.O.T. analýzy zhodnotit podmínky slučitelnosti rodinných a profesních rolí v zaměstnavatelské sféře.	S.W.O.T. analýza podmínek slučitelnosti rodinných a profesních rolí v zaměstnavatelské sféře.
	Vypracovat návrh podpory a motivace zaměstnavatelů umožňujících svým zaměstnankyním a zaměstnancům pečujícím o děti předškolního a školního věku lépe sloučit pracovní a rodinnou roli	Návrh podpory a motivace zaměstnavatelů umožňujících svým zaměstnankyním a zaměstnancům pečujícím o předškolní i školní děti lépe sloučit pracovní a rodinnou roli.
	Podporovat osvětu a poradenství v oblasti slučitelnosti rodinných a profesních rolí	Počet realizovaných projektů na podporu osvěty a poradenství v oblasti slučitelnosti rodinných a profesních rolí.
Angažované otcovství	Analyzovat podmínky angažovaného otcovství.	Analýza podmínek angažovaného otcovství.
	Navrhnout opatření směřující ke zlepšení podmínek angažovaného otcovství.	Návrh opatření k podpoře angažovaného otcovství.

Zajímavý aspekt nabízí pobídka k rozvoji služeb v oblasti angažovaného otcovství. Z hlediska rovnosti pohlaví se domnívám, že by bylo vhodné uvažovat také o angažovaném mateřství a ještě spíše o angažovaném rodičovství. Z výše uvedených statistik je totiž patrné, že rodičovství je z hlediska množství rozených dětí stále méně častějším jevem.

Rodinná politika na úrovni krajů a obcí

Významnou je z hlediska koncipování politiky služeb pro rodiny také položka aktivit rodinné politiky na úrovni krajů a obcí. Domnívám se totiž, že akční plán přiměřeně reflektuje nezbytnost koncepčního zajištění politiky služeb pro rodiny. Předpokládá sice, že forma a zřejmě i obsah koncepce budou formulovány dle metodik MPSV a KÚ, ale pravděpodobně neupře obcím právo na její definitivní znění.

Tabulka 6 Aktivity rodinné politiky na úrovni krajů a obcí

Cíl	Činnost	Výstupy
Koncepční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	Vytvořit dokument, který by byl metodickým dopor. při provádění regionální rodinné politiky a který by krajům sloužil jako podkladový materiál při zpracování region. koncepce rodinné. politiky.	Metodické doporučení k provádění regionální rodinné politiky.
	Vydat metodické doporučení v podobě publikace a zajistit jeho odpovídající distribuci.	Vydání a distribuce publikací.
	Na úrovni krajů zorganizovat semináře k seznámení se s metodickým doporučením k provádění region. rodinné politiky.	Realizované semináře.
Institucionální zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	Navrhnout způsob, jak nejlépe institucionálně zajistit rodinnou politiku na úrovni obcí a krajů.	Návrh institucionálního zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.
	Iniciovat vznik orgánu, který by byl zodpovědný za koordinaci rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	Vznik orgánu zodpovědného za koordinaci rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.
Finanční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů	Navrhnout systém efektivního financování realizace opatření rodinné politiky na úrovni obcí a krajů (family budgeting)	Návrh systému efektivního financování realizace opatření rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.
Rozvoj partnerství všech aktérů rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	Podporovat začlenění problematiky rodiny do komunitního plánování	Počet komunitních plánů obsahujících problematiku rodiny.
	Podporovat inovativní formy partnerství na místní a regionální úrovni subjektů, které mohou ovlivnit životní podmínky rodin.	Realizované projekty týkající se partnerství na místní a krajské úrovni subjektů, které mohou ovlivnit životní podmínky rodin.

Autoři koncepce rovněž přiměřeně reflektují nezbytnost institucionálního řešení obecní rodinné politiky služeb. Bez vrcholného orgánu na úrovni zastupitelstva a tomu přiměřeného výkonného aparátu si realizaci rodinné politiky služeb v obci lze jen těžko představit. I zde tedy předpokládám dělbu práce ve smyslu oddělení zákonodárné moci od moci výkonné. V rámci institucionálního řešení jak pak samozřejmou nezbytnosti nalézt vhodný způsob financování služeb pro rodiny. Tento aspekt akčního plánu se pravděpodobně setká s obtížemi. V současné době je financování služeb pro rodiny velmi diverzifikováno a těžko si lze představit jednotný model. Přesto se zdá rozumné přinejmenším vědět, kolik prostředků jde reálně na rodinné

služby, jaké služby jsou za vydané prostředky poskytovány a zda vydaným prostředkům odpovídá rozsah a především také kvalita služeb.

Podstatným momentem akčního plánu v této oblasti je důraz na rozvoj partnerství všech aktérů rodinné politiky. Nebojí se rovněž vyzvat k inovativnímu pojetí forem partnerství a není tedy třeba nastavovat fantazii příliš ostré hranice. Z hlediska koncipování služeb pro rodiny považují za podstatné, že hlas v partnerském modelu mohou získat sami uživatelé služeb – tedy rodiny.

Komplexní finanční podpora rodin s dětmi

Komplexní finanční podpora rodin je oblastí, kterou nemůžeme na obecní úrovni ovlivnit. Daňová podpora rodin, finanční podpora rodičovství, tvorba příznivých materiálních podmínek pro rodiny s dětmi je převážně věcí státního aparátu a prostřednictvím obce mohou být ovlivněny jen zprostředkovaně. Přesto lze přítomnost této oblasti v akčním plánu ocenit, i když se ji dále nebudu v předloženém materiálu věnovat.

Tabulka 7 Aktivity v oblasti finanční podpory rodin s dětmi

Cíl	Činnost	Výstupy
Efektivnější daňová podpora rodin s dětmi	Analyzovat formy daňového zvýhodňování rodin s dětmi	Materiál analyzující daňovou podporu rodin s dětmi
	Navrhnout způsob efektivní daňové podpory různých typů rodin	Návrh efektivní daňové podpory rodin s dětmi
Efektivnější finanční podpora mateřství a rodičovství v systému sociálního zabezpečení	Vypracovat věcný návrh efektivnější finanční podpory mateřství a rodičovství v systému sociálního zabezpečení	Návrh efektivnější finanční podpory v mateřství a rodičovství v systému sociálního zabezpečení.
	Zhodnotit konstrukci přídatku na dítě v rámci systému státní sociální podpory.	Materiál zhodnocení efektivitu a účelov. konstrukce přídatku na dítě, včetně analýzy nedostatků.
Vytváření příznivých materiálních podmínek pro rodiny s dětmi	Vypracovat analýzu finanční situace rodin s dětmi	Analýza finanční situace rodin s dětmi
	Vypracovat studii mapující potřeby vícečetných rodin a jejich materiální podmínky.	Analýza potřeb a materiálních podmínek vícedětných rodin.
	Vypracovat návrh vhodné formy podpory vícedětných rodin.	Návrh forem podpory vícedětných rodin.
	Analyzovat dopad navržených forem podpory vícedětných rodin na státní rozpočet.	Analýza dopadu navržených forem podpory vícedětných rodin na státní rozpočet.
	Zmapovat studii mapující potřeby neúplných rodin s dětmi a jejich materiální podmínky.	Studie mapující potřeby a materiální podmínky neúplných rodin s dětmi.
	Na základě vypracované studie mapující potřeby neúplných rodin navrhnout efektivní způsob podpory neúplných rodin s dětmi, včetně analýzy jeho dopadu na státní rozpočet.	Návrh podpory neúplných rodin s dětmi včetně analýzy jeho dopadu na státní rozpočet.
	Navrhnout systém efektivního financ. realizace rodinné politiky.	Návrh efektivního financování realizace rodinné politiky.

5 Analýza sociálních služeb pro rodiny s dětmi v Brně

Smyslem této kapitoly je analyzovat současnou nabídku sociálních služeb pro rodiny s dětmi v městě Brně. Při analýze se nebudu zaměřovat na služby, které nabízejí rodinám pomoc a podporu v případě, že se rodina stará o zdravotně postiženého člena rodiny, či se jedná o rodiny starých lidí. Tyto jmenované skupiny patří do jiných cílových kategorií, které budou předmětem analýzy jiných prací.

5.1 Socio-demografické ukazatele vztahující se ke struktuře rodinného chování

Pokud chceme analyzovat služby pro rodiny s dětmi v městě Brně, je důležité mít informaci o jak velkou skupinu obyvatelstva se jedná. V práci uvádím základní socio-demografické ukazatele týkající se rodin v kontextu Jihomoravského kraje, České republiky a Brna. Jaké jsou základní tendence v rodinném chování obyvatel, lze vyčíst z jednotlivých statistických údajů.

Jihomoravský kraj

Pokud bychom se dívali na základní demografické tendence týkající se rodinného chování, jak je uvedeno v Demografickém, sociálním a ekonomickém vývoji Jihomoravského kraje v letech 2000 – 2004, pak lze říci, že:

- 56 % obyvatel starších 15 let žije v manželství;
- období 2001 – 2004 je charakterizováno poklesem počtu sňatků a nárůstem rozvodů;
- došlo k nárůstu rozvodového indexu (počet rozvodů na 100 sňatků v daném roce);
- zvyšuje se průměrný věk matky při narození prvního dítěte (z 25,0 let na 26,8 let);
- zvyšuje se podíl dětí narozených mimo manželství (z 16,8 % na 25 %)
- obyvatelstvo stárne, zvyšuje se průměrný věk, který převyšuje republikový průměr, zvyšuje se podíl obyvatel ve věku 65 a více let a naopak dochází k výraznému snižování podílu dětí ve věku 0 – 14 let.

O tom, jaká je struktura rodin nám nejpřesněji vykresluje data ze sčítání lidí. Tabulka č. 8 nám ukazuje základní tendence sociálního vývoje domácností v Jihomoravském kraji. Z tabulky je patrné, že:

- mezi posledními sčítáními pokles počet úplných domácností se závislými dětmi o jednu pětinu;
- došlo k výraznému nárůstu počtu neúplných rodin se závislými dětmi;
- výrazně vzrostl počet vícečlenných nerodinných domácností.

Tabulka 8 Základní údaje o domácnostech v Jihomoravském kraji (kráceno)

	Domácnosti celkem		
	1991	2001	Index 2001/1991
Cenzové domácnosti celkem	439 256	455 546	103,7
Úplné rodiny	277 844	259 567	93,4
Bez závislých dětí	124 765	137 100	109,9
Se závislými dětmi	153 079	122 467	80,0
Neúplné rodiny	47 310	61 477	129,9
Bez závislých dětí	20 961	26 092	124,5
Se závislými dětmi	35 385	35 385	134,3
Vícečlenné nerodinné domácnosti	1 748	9 923	567,7

Pramen: Demografický, sociální a ekonomický vývoj Jihomoravského kraje v letech 2000 – 2004. ČSÚ, krajská správa Brno.

Uvedená tabulka vyobrazuje strukturu domácností s ohledem na to, kolik dětí žije v úplných a neúplných domácnostech. Pro další dokreslení situace je zajímavé vědět, kolik dětí je vychováváno v těchto domácnostech. Tyto informace nám poskytuje níže uvedená tabulka č. 9

Brno-město

Tabulka č. 9 nám ukazuje na podíly úplných a neúplných rodin s dětmi v Brně, ve srovnání s Jihomoravským krajem a celorepublikovým srovnáním. Data z posledního sčítání (2001) ukazují, že:

- v Brně žije 69 % úplných rodin, ve kterých žilo nejčastěji jedno či dvě děti;
- neúplné rodiny zaujímají 31 % z celkových domácností a je v nich nejčastěji vychováváno jedno dítě;
- podíl úplných rodin s dětmi v Brně, je ve srovnání s krajským i celorepublikovým průměrem nižší;
- podíl neúplných rodin s dětmi v Brně výrazněji převyšuje průměr jak v kraji, tak v celé republice.

Tabulka 9 Rodinné domácnosti se závislými dětmi v krajích a okresech.

Oblast	Úplné rodiny s dětmi celkem	v tom počet dětí			Neúplné rodiny s dětmi celkem	v tom počet dětí			Rodiny s dětmi celkem	v tom (v %)	
		1	2	3+		1	2	3+		Celkem	úplné rodiny
Brno-město	35 803	17 216	15 960	2 627	15 926	10 837	4 377	712	51 729	69,2	30,8
Jihomor. kraj	122 467	52 089	58 435	11 943	35 385	23 145	10 362	1 878	157 852	77,6	22,4
Česká Rep.	1 090 770	473 680	516 536	100 554	343 405	221 974	102 369	19 062	1 434 175	76,1	23,9

in: Burjanek, A. 2006 Socio-demografická analýza Brna. Sčítání lidu, domů a bytů 2001.

Pramenné dílo. Rodinné domácnosti se závislými dětmi v krajích a okresech. ČSÚ, Praha.

5.2 Přehled aktuálního stavu služeb v městě Brně

Socio-demografické údaje ukazují, že v městě Brně žije téměř 52 tisíc rodin s dětmi, ať už se jedná o rodiny úplné či neúplné. V následujícím textu mapuji, jaká je forma podpory těmto rodinám a kdo se podílí na zabezpečení sociálních služeb pro tuto skupinu obyvatel.

Podpora rodin s dětmi je v Brně realizována jak prostřednictvím státních orgánů, tak prostřednictvím nestátních subjektů. Z hlediska statutu města Brna je sociální péče v městě Brně zajišťována:

- odborem sociální péče Magistrátu města Brna;
- úřady 24 městských částí;
- 11 příspěvkovými organizacemi města, které poskytují sociální služby;
- Nevládními neziskovými organizacemi zabývajícími se sociálními službami;
- Pečovatelskými službami 6 úřadů městských částí

Výše uvedené instituce a organizace zajišťují sociální péči pro všechny cílové skupiny, podle legislativního vymezení (vyjma neziskových organizací). Z hlediska námi sledovaného cíle, nakolik jsou v Brně poskytovány služby pro rodiny s dětmi, nás nebudou zajímat pečovatelské služby, které jsou zaměřeny na pomoc a podporu obyvatelům staršího věku.

Odbor sociální péče Magistrátu města Brna

Odbor sociální péče Magistrátu města Brna poskytuje pomoc občanům v nepříznivých sociálních situacích formou dávek a služeb sociální péče. Rozsah této péče se řídí dle platné legislativy. Z hlediska služeb pro rodiny je pro nás důležité oddělení péče o rodinu a děti, jehož činnost je rozdělena mezi referáty (1) náhradní rodinné péče, (2) péče o rodinu a (3) odvolání a umístování do účelových zařízení.

Činnost referátu náhradní rodinné péče je zaměřena na:

- zpracování agendy osvojení a pěstounské péče
- rozhodování o předpěstounské a preadopční péči
- rozhodování o dávkách dětem pěstounské péče
- poskytuje veškeré podrobné informace o osvojení a pěstounské péči
- vykonává funkci opatrovníka dětem v náhradní rodinné péči,
- poskytuje poradenskou a výchovnou pomoc dětem v náhradní rodinné péči

Činnost referátu péče o rodinu je zaměřena na:

- poskytování poradenské a výchovné činnosti těhotným ženám a rodinám s nezaopatřenými dětmi v problematických sociálních situacích.
- Rozhoduje o dávkách sociální péče těhotným ženám, rodičům nezaopatřených dětí a nezaopatřeným dětem, kteří jsou sociálně potřební.

Činnost referátu odvolání a umístování do účelových zařízení je zaměřena na:

- rozhodování o odvolání proti rozhodnutí ÚMČ v oblasti péče o děti
- rozhodování o umístění osamělých žen do domova pro matky s dětmi
- rozhodování o umístění dětí do stanice pečovatelské služby pro děti
- rozhodování o ubytování osamělých rodičů v ubytovně pro přechodný pobyt

Činnost odboru sociální péče Magistrátu města Brna je zaměřena na řešení situací rodin, které se dostali do obtížné životní situace a vlastními silami ji nejsou schopni řešit. Pomoc odboru je jasně vymezena platnou legislativou, která je zaměřena na intervenci v krizových situacích a primárně není zaměřena na prevenci.

Úřady městských částí

Agenda odborů sociální péče při ÚMČ vztahující se k péči o rodinu a děti, je zaměřena především na vykonávání sociálně právní ochrany dětí, s výjimkou dětí v náhradní rodinné péči. V rámci ní vykonávají:

- funkci opatrovníka nezletilých dětí, na základě ustanovení soudem
- vystupují u soudních jednání i v trestních řízeních.
- provádí výchovnou a poradenskou činnost dětem, které žijí v mimořádně obtížných podmínkách
- provádí poradenskou činnost rodičům, dětem, těhotným ženám při řešení jejich obtížných rodinných a sociálních problémů
- vyhledávají ve spolupráci s příslušnými orgány rodiny s nezaopatřenými dětmi žijící v nepříznivých životních podmínkách
- předkládají návrhy na nařízení ústavní výchovy.
- sledují péči o děti, které jsou v péči jiných osob, než rodičů.
- poskytují pomoc dětem v naléhavých případech, podává soudu podnět na nařízení předběžného opatření k okamžitému umístění dítěte do výchovy nahrazující výchovu rodičů

Příspěvkové organizace města Brna

Tyto organizace jsou z velké části zaměřeny na skupinu starších osob. Z hlediska naší práce je pro nás důležitá jedna z příspěvkových organizací, kterou je Centrum sociálních služeb. V rámci této příspěvkové organizace jsou pro rodiny s dětmi nabízeny tyto služby:

- Středisko sociální pomoci dětem
- Domovy pro osamělé matky s dětmi
- Manželské a rodinné poradny

Nevládní neziskové organizace

Neziskový sektor má v městě Brně své zastoupení již od počátku 90. let. Z rozpočtu města je každý rok vyčleněna částka pro provozování služeb, které nabízejí. V roce 2006 byly schváleny dotace pro neziskové organizace, které nabízejí tyto sociální služby, vztahující se k rodinám s dětmi:

- Azylové zařízení pro matky s dětmi v tísni;
- poskytování krizových a přechodných lůžek ženám v obtížné životní situaci a zajištění sociálně právního a psychologického poradenství;
- právní a psychologické poradenství obětem domácího násilí;
- preventivní programy pro ohroženou mládež;
- pomoc dětem, které se ocitly v ohrožení či riziku;
- středisko výchovné péče pro děti a mládež;
- byt na půl cesty pro mladé lidi opouštějící v 18 letech dětské domovy nebo pěstounské rodiny;

- poradenství pro zájemce, žadatele a rodiny s dětmi v náhradní rodinné péči;
- motivační programy pro dysfunkční a sociálně slabé rodiny;
- poradenství pro ženy a dívky
- sociálně právní poradenství;

Mimo výše uvedené aktivity, které jsou podporovány z rozpočtu města, jsou na území Brna realizovány ještě další aktivity zaměřené na rodinu s dětmi (například aktivity pro ženy na mateřské dovolené, které jsou zaměřeny na péči o děti či na zvyšování dovedností nezbytných pro pozdější uplatnění na trhu práce). Pokud však není lokální podpora těmto aktivitám, existuje zde riziko jejich zániku.

Celkové výdaje v roce 2005 na sociální péči v městě Brně činily 1 069 015 tis. Z této částky bylo hrazeno 662 158 tis. Kč ze státního rozpočtu k úhradě dávek sociální péče vyplácených Magistrátem města Brna a úřady městských částí. Přesnější členění zbývajících výdajů na sociální péči ukazuje následující tabulka:

Tabulka 10 Výdaje na sociální péči z rozpočtu města (kráceno)

Výdaje hrazené z rozpočtu města	Částka v tis. Kč
Služby sociální péče (provozní výdaje)	320 395
Z toho:	
11 příspěvkových organizací	271 011
Dotace nestátním neziskovým organ.	42 407
Dotace organizacím národnost. menšin	880
Neinvestiční půjčky	792
Dotace na programy prevence kriminality	1 035
Výměna oken v SVP	1 300
Provoz zařízení Odboru soc. péče MMB	2 970
Postoupené příjmy městským částem	77 640
Dotace ÚMČ a Městské policii Brno na projekty prevence kriminality	1 541
Investice do oblastí sociálních služeb	7 271
Celkem	406 847

In: Zpráva o činnosti statutárního města Brna v roce 2005 (kráceno)

5.3 Hodnocení současného stavu

Výše jsem uvedla, že v souvislosti se snahou o tvorbu koncepce služeb pro rodiny předložil ministr práce a sociálních věcí Akční plán na léta 2006 až 2009. Tento plán vychází z Národní koncepce rodinné politiky ze dne 12.10.2005. V rámci tohoto plánu je uvažováno potřebě podpory rodin ve čtyřech základních oblastech. Jedná se o (1) služby pro rodiny s dětmi; (2) slučitelnost profesních a rodinných rolí; (3) rodinnou politiku na úrovni krajů a obcí a (4) komplexní finanční podporu rodin s dětmi. V rámci každé ze jmenovaných oblastí podpory rodin, je stanoven základní cíl, činnosti, kterými má být realizován i výstupy.

V následující analýze vycházím z cílů, které jsou v akčním plánu zahrnuty. Domnívám se totiž, že soubor cílů akčního plánu v zásadě pokrývá spektrum služeb, které vytvářejí dobré pilíře podpory rodin s dětmi. V analýze však pracuji pouze

s těmi cíly, které jsou relevantní v kontextu sociálních služeb. Například finanční podpora rodin s dětmi je samozřejmě významná, ale je mimo rámec služeb pro rodiny z hlediska možností obce, je převážně v možnostech státu. Problematika zajištění péče o děti z hlediska slučitelnosti rodinných a profesních rolí se váží na zcela jiný resort (jesle a školky nejsou sociální službou a nejsou v gesci sociálních odborů obce). V následující tabulce je proveden souhrn cílů. Ty cíle, které nejsou v našem kontextu analýzy služeb pro rodiny v obci relevantní, jsme vyznačili kurzívou.

Tabulka 11 Cíle akčního plánu

Aktivity v oblasti podpory rodiny	Aktivity v oblasti profesních a rodinných rolí	Aktivity rodinné politiky na úrovni krajů a obcí	Aktivity v oblasti finanční podpory rodin s dětmi
Rozvoj sítě služeb na podporu fungující rodiny	<i>Zajištění péče o děti z hlediska slučitelnosti rodinných a profesních rolí rodiny</i>	Koncepční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	<i>Efektivnější daňová podpora rodin s dětmi</i>
Komplexní koncepce rozvoje služeb na podporu fungující rodiny	<i>Vytvoření příznivějších podmínek ke slučitelnosti profesních a rodinných rolí v zaměstnavatelské sféře</i>	Institucionální zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	<i>Efektivnější finanční podpora mateřství a rodičovství v systému sociálního zabezpečení</i>
Program podpory a posilování rodičovských kompetencí rodičovství	Angažované otcovství	Rozvoj partnerství všech aktérů rodinné politiky na úrovni obcí a krajů.	<i>Vytváření příznivých materiálních podmínek pro rodiny s dětmi</i>
Rozvoj spolupráce státu a nestátních neziskových organizací v oblasti podpory rodiny		Finanční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů	

V další části budu postupovat tak, že každý relevantní cíl akčního plánu obecně okomentuji z hlediska stavu situace v Brně a dále navrhu několik klíčových otázek, které by si měli zpracovatelé komunitního plánu klást, aby dané téma mohli uchopit v dostatečné hloubce. Neznamená to však, že si zpracovatelé komunitního plánu v oblasti služeb pro rodiny nemohou klást i jiné otázky. Navržený soubor otázek je spíše návodný a ukazuje směry, které jsem považovala za významné.

5.3.1. Aktivity v oblasti podpory rodiny

Rozvoj sítě služeb na podporu fungující rodiny

V současné době je v obci nedostatek programů, které se orientují na fungující rodinu. Převažuje záporná orientace na rodiny s problémem. Některé neziskové organizace sice realizují programy/aktivity pro rodiče na mateřské dovolené, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi či přednáškové akce s cílem preventivního efektu, ale přesto je patrná absence dalších. V žádném případě tyto služby netvoří ucelený systém obecní podpory rodin. Jedná se spíše o nahodile a „zdola“ vyrůstající aktivity. Prakticky tak nejsou podporovány programy pro celou rodinu, do nichž by se promítala myšlenka prevence výskytu rodinných potíží, které mohou vést až k narušení jejího fungování a rozpadu. Vyplývající otázky:

1. *Jaké jsou důvody pro práci se „zdravými“ rodinami?*
2. *Jsou tyto důvody v obci považovány za legitimní?*
3. *Jaké potřeby pocítují příslušníci fungujících rodin s dětmi ve vztahu k novým službám pro rodiny?*
4. *Jaké programy a aktivity podporují fungující rodinu?*
5. *Které organizace mají potenciál realizovat takové chybějící programy?*
6. *Které organizace mají zájem být součástí sítě pro rodinných organizací?*
7. *Kdo je v obci odpovědný za rozvoj služeb na podporu fungující rodiny?*

Iniciace vzniku nových služeb na podporu fungující rodiny

Nelze hovořit o tom, že by v rámci orgánů města Brna byla plněna role iniciátora prorodinných služeb. Vyplyvající otázky:

1. *Jaké jsou důvody toho, že v obci nevznikají nové služby na podporu fungující rodiny?*
2. *Jsou tyto důvody vnímány jako odstranitelné (zejm. politickou reprezentací)?*
3. *Jakými prostředky obec může podpořit rozvoj nových služeb na podporu fungujících rodin?*
4. *Kdo je v obci odpovědný za iniciaci vzniku nových služeb na podporu fungující rodiny?*

Komplexní koncepce rozvoje služeb na podporu fungující rodiny

Tato analýza může být jedním ze vstupů pro tvorbu koncepce rozvoje služeb na podporu rodin. V současné době neexistuje koncepční řešení tohoto úseku sociálních služeb v městě Brně. Nadále tak přetrvává potřeba zodpovězení následujících otázek:

1. *Jaké hodnoty a cíle má koncepce vyjadřovat?*
2. *Je na těchto hodnotách a cílech shoda?*
3. *Jaké vstupy jsou nezbytné pro tvorbu koncepce?*
4. *Jaká je definice poskytovatele v oblasti služeb na podporu rodiny (tj. kdo je považován za poskytovatele služeb pro rodinu)?*
5. *Jaké potřeby či očekávání mají rodiny s dětmi v městě Brně?*
6. *Kdo všechno se podílí na tvorbě koncepce?*
7. *Je součástí koncepce její finanční řešení (jaké jsou náklady na její realizaci, kdo finanční krytí poskytne atd.)?*
8. *Kdo je zodpovědný za vypracování koncepce?*
9. *Kdo je zodpovědný za realizaci koncepce?*

Program podpory a posilování rodičovských kompetencí rodičovství

V městě Brně existuje několik programů realizovaných neziskovými organizacemi orientovaných na právě na rozvoj rodičovských kompetencí. Jedná se však o projekty, které se soustřeďují většinou na vybraný aspekt rodičovství. Jakkoliv se jedná o chvályhodné aktivity, doposud se v obci nepodařilo vymezit aspekty a cíle kvalitního rodičovství ani vypracovat návrh

modelového programu podpory a posilování rodičovských kompetencí či dokonce zavést do praxe pilotní program jejich podpory a posilování.

1. *Jaké má parametry kvalitní rodičovství?*
2. *Je tato definice rodičovství v obci akceptována?*
3. *Je nezbytné, aby v této věci panovala shodná definice pro všechny poskytovatele služeb?*
4. *Vyjadřují rodiče potřebu posilovat (rozvíjet) své rodičovské kompetence? (Je jim k tomu dána příležitost?)*
5. *Které organizace realizují programy, které s podporou rodičovských kompetencí souvisí?*
6. *Mají tyto organizace kapacitu rozšířit svoji činnost o komplexní programy rozvoje rodičovských kompetencí?*
7. *Je třeba zřizovat další organizace/ instituce, které se budou tématu rodičovských kompetencí věnovat?*
8. *Jak bude kontrolována kvalita programů rozvoje rodičovských kompetencí?*
9. *Jak budou programy na podporu rodičovských kompetencí financovány?*

Rozvoj spolupráce obce a nestátních neziskových organizací v oblasti podpory rodiny

Doposud ne vznikla přiměřená platforma, která by byla zárukou takové spolupráce specificky v oblasti rozvoje služeb pro rodiny.

1. *Z jakých důvodů nevznikla institucionální základna spolupráce obce a nestátních neziskových organizací v oblasti podpory rodiny?*
2. *Jsou tyto důvody odstranitelné?*
3. *Jaký cíl má mít tato spolupráce?*

5.3.2 Aktivity v oblasti profesních a rodinných rolí

Angažované otcovství

Doposud nebyly analyzovány podmínky angažovaného otcovství s ohledem na rozvoj služeb a v důsledku toho nemohly být navrženy opatření směřující ke zlepšení podmínek angažovaného otcovství.

1. *Je tématu angažovaného otcovství věnována pozornost některou organizací?*
2. *V jaké míře je téma provázané s tématem rodičovských kompetencí?*
3. *Není vhodné téma angažovaného otcovství asociovat s tématem angažovaného mateřství (tedy rodičovství)?*
4. *Existují v obci bariéry vůči využívání školek či jeslí ze sociálních důvodů (není sice spjata s tématem angažovaného otcovství, ale reaguje na téma služeb pro rodiče)?*

5.3.3 Aktivity rodinné politiky na úrovni krajů a obcí

Koncepční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí

Na úrovni obce nebyla doposud zpracována koncepce, která by se stala strategickým vodítkem pro realizaci prorodinných opatření.

1. *Viz otázky v předchozích bodech (viz zejména: Komplexní koncepce rozvoje služeb na podporu fungující rodiny).*

Institucionální zajištění rodinné politiky na úrovni obcí a krajů

Doposud v obci nebyl vytvořen institucionální rámec, který by se stal přiměřenou základnou pro rodinnou politiku na úrovni obcí.

1. *Proč v obci neexistuje institucionální platforma, která koncepčně zodpovídá za politiku rodinných služeb v obci?*
2. *Proč v obci neexistuje institucionální platforma, která zodpovídá za realizaci koncepce rodinných služeb v obci?*
3. *Existují vhodné institucionální body, v jejichž rámci by bylo možno takovéto platformy zřídit?*
4. *Kdo všechno by měl legitimní nárok být zapojen do tvorby rodinné politiky služeb v obci?*
5. *Jak bude vyřešena otázka financování institucionálního provozu na obou úrovních?*

Rozvoj partnerství všech aktérů rodinné politiky na úrovni obcí a krajů

Podobně je možno konstatovat, že doposud nebyl iniciován vznik orgánu, který převzal zodpovědnost za koordinaci rodinné politiky na úrovni obcí.

1. *Proč v obci neexistuje institucionální platforma, která zodpovídá za koordinaci rodinných služeb?*
2. *Jaká institucionální platforma je vhodná pro sdílení zodpovědnosti všech legitimních partnerů na plánování a koordinaci rodinné politiky.*
3. *Jak bude řešeno financování instituce?*
4. *Viz také předchozí odstavec (je možno propojit koncepční, výkonnou a koordinační složku?).*

Finanční zajištění rodinné politiky na úrovni obcí

V Brně není vytvořen jednotný systém efektivního financování realizace opatření rodinné politiky na úrovni obcí.

1. *Jak jsou financovány služby pro rodiny doposud?*
2. *Jaké jsou aktuální finanční náklady stávajících služeb pro rodinu?*
3. *Lze/je nutno z tohoto finančního systému něco zachovat?*
4. *Jaké jsou potenciální náklady nového modelu služeb pro rodinu?*
5. *V čem jsou možné/nutné inovace?*
6. *Jak budou řešeny finanční náklady nových institucí (koncepce, koordinace) a služeb?*

6. Shnutí

Teprve po zodpovězení otázek předchozí kapitoly, které považuji za strategické (ale případně i řady dalších), je možné navrhnout základní obrysy řešení problematiky služeb pro rodiny v Brně. Z dosavadního poznání stavu služeb pro rodiny v městě Brně lze z „expertního⁴ hlediska“ doporučit:

Na strategické úrovni:

- Kladení důrazu na celistvý přístup k rodině, kde služby jsou koncipovány jako služby pro rodinu, nikoliv jednotlivce.
- Kladení prvotního důrazu na prevenci, nikoliv pouze na řešení problémů.
- Zdůraznění hodnoty rodiny a rodičovství politickou reprezentací.
- Politická deklarace ochoty vytvářet vhodné prostředí pro život rodiny, a to včetně podpory rodičovství.
- Politická reprezentace svoji podporu projeví jednak přímou podporou rodin (například formou vydání a garance slevových karet), ale rovněž podporou organizací, které podporují rodinu a její soudržnost.
- K řízení realizace prorodinné politiky obce je třeba zřídit institucionální zázemí vč. finančního pokrytí její činnosti. Může se jednat například (1) o výbor zastupitelstva, který bude hlavním řídicím orgánem obce pro danou oblast, (2) dále pak samostatné oddělení vybraného odboru, který bude monitorovat situaci obce v oblasti rodin, navrhopvat a případně realizovat vlastní činnosti, koordinovat součinnost dalších subjektů.
- Vytvoření koncepce.

Na úrovni konkrétních aktivit, činností a projektů je možné rovněž poukázat na nedostatečné rozvinutí služeb v oblasti:

V úrovni primární prevence:

- Příprava dětí a mládeže na soužití v rodině a k odpovědnému rodičovství (základní škola, střední škola, rovněž neziskové organizace).
- Přípravy snoubenců.
- Přednáškové a seminární aktivity v oblasti prevence partnerských krizí, problémů s výchovou dětí.
- Specifické kurzy rodičovských kompetencí.
- Pořádání společných akcí pro rodiče s dětmi.

---

⁴ Expertní zde nerozumíme objektivní, či jediný možný. Naopak. Svůj pohled zde nabízím jako jeden ze vstupů do procesu komunitního plánování.

- Rozvoj rodinných center, v nichž se dostupnou formou rodiny mohou dostat ke službám pro rodiny či k informacím o nich.
- Podpora a rozvoj mateřských center, klubů maminek, rodičů, dětských koutků.
- Snaha o pravidelné zjišťování potřeb rodin s dětmi, jejich sdělování politické reprezentaci.
- Podpora rodičů při přechodu z mateřské dovolené do zaměstnávání.
- Rozšiřovat nabídku služeb hlídání dětí.

V úrovni sekundární prevence:

- Podpora poraden pro rodinné záležitosti (zejména rodinné, psychologické a psychoterapeutické poradenství).
- Rozvoj sociálně právního poradenství (informovanost rodin o jejich právech, informovanost o poskytovaných službách).
- Sociální bydlení pro mladé lidi vracující se z dětských domovů.

V úrovni terciární prevence a další specifické potřeby:

- Podpora rozvoje služeb asistence v rodinách.
- Rozvoj ubytovacích kapacit pro oběti domácího násilí.

Navržené body nejsou koncepcí politiky služeb pro rodiny. Jsou jen vyjádřením mého aktuálního stavu poznání věci a mohou tak posloužit jako inspirace ve chvíli, kdy se reálná koncepce v procesu komunitního plánování bude utvářet.

7. Závěr

V předložené práci jsem považovala za potřebné shrnout základní údaje o vývoji rodiny, rodinných politik, uvedla jsem jeden úspěšný příklad řešení služeb pro rodiny ze zahraničí a stručně jsem charakterizovala také formální rámce, které vymezují prostor služeb pro rodiny v ČR (Národní koncepce rodinné politiky, Akční plán podpory rodin, Zákon o sociálních službách). Aby bylo možné popsat parametry těch, o nichž se v tomto dokumentu jedná, uvedla jsem rovněž základní sociální a demografická data vztahující se k rodinnému životu brněnské populace. Dále byla provedena reflexe a hodnocení stavu služeb pro rodiny v Brně a na jejich základě navržena východiska pro formulaci koncepce. Jedná se však o východiska virtuální, která pouze dokumentují stav mého poznání a úvah v současné době. Předpokládám, že budou přetavena do nové podoby v procesu komunitního plánování.

Návrh výzkumu uživatelů služeb

A) Hlavní výzkum

Téma:

Potřeby rodin s dětmi v Brně.

Cíl:

Cílem výzkumu je identifikovat a analyzovat potřeby rodin s dětmi dle věku dítěte v kontextu služeb pro rodiny v městě Brně.

Problém:

V Brně existuje určitý rozsah a kvalita služeb pro rodiny s dětmi. Cílem výzkumu je identifikovat a analyzovat potřeby rodin s dětmi dle věku dítěte v kontextu služeb pro rodiny v městě Brně. Půjde o to zjistit, zda jsou rodiče dětí spokojeni s nabídkou a kvalitou služeb, které jsou jim k dispozici. Dále zda a v jaké míře cítí, že jsou ve výkonu své rodičovské role službami podporováni a případně, jaká jejich očekávání ve vztahu k podpoře formou služeb pro rodiny zůstávají nenaplněna.

Metody a techniky:

K výzkumu bude použito kvantitativní strategie. Nástrojem pro sběr dat bude dotazník, který bude sestaven převážně z uzavřených otázek a škálových hodnocení. Nevylučujeme i použití několika otevřených otázek. Výsledky budou podrobeny analýze v programu SPSS.

Charakteristika výběrového souboru:

Výzkum bude proveden jako sociální survey. Dotazník bude distribuován reprezentativně s možným kvótním omezením. Výběrový vzorek by měl svými charakteristikami korespondovat se základním souborem, tj. se všemi rodinami s dětmi v Brně.

B) Dílčí studie

U některých typů rodin se může ukázat, že je nezbytná dílčí kvalitativní studie, která hlouběji umožní porozumět situaci těchto rodin. Mohou to být rodiny, kde je výkon rodičovské role ztížen například tím, že dítě je zdravotně postižené, nebo může jít například o případy, kdy sami rodiče mají rodičovskou roli omezenou svým zdravotním handicapem apod. V dané chvíli však nelze specifikovat přesný počet těchto dílčích studií.

V těchto případech by se však jednalo jen o sondy do situace. Předpokládáme rozhovory s cca 15 osobami za každou takto identifikovanou skupinu. Maximální počet skupin pro kvalitativní rozhovory předpokládám 10.

Alternativou ke kvalitativním rozhovorům může být uvážena technika rozhovoru Focus group. Tato varianta je otevřena pro využití tam, kde by se ukázalo, že je možné a smysluplné hovořit se skupinou osob společně.

Minianalýza potřeb – pracovní skupina rodiny s dětmi

Pro znalost celkového kontextu sociálních služeb v městě Brně s hledem na skupinu rodin s dětmi, přikládám minianalýzu potřeb. Jedná se o vyjádření potřeby určitých typů sociálních služeb a problémů, jak je vidí poskytovatelé služeb, kteří se účastní pracovní skupiny zaměřené na rodiny s dětmi.

Tato minianalýza mimo jiné poukázala na některé zajímavé skutečnosti:

- některé služby uváděné poskytovateli jako nedostatečné, jsou ve skutečnosti zastoupeny v odpovídající míře (jedná se např. o azylová zařízení pro osamělé matky s dětmi, jejichž kapacita v Brně je dostatečná);
- některé požadavky poskytovatelů, nejsou dle mého názoru vhodné (např., nutnost poskytovat sociálně právní poradenství pouze zkušenými právníky);
- poskytovatelé nemají zcela jasnou představu, co jsou to sociální služby. Řadí mezi ně i taková opatření či služby, které jsou mimo tuto oblast. Týká se to především oblasti rodiny a zaměstnanosti;
- poskytovatelé služeb nemají komplexní přehled o nabídce služeb pro rodiny v dané lokalitě. Domnívají se, že některé služby vůbec nejsou v lokalitě zastoupeny, ačkoliv jejich nabídka zde je již několik let;
- to co jednotlivé poskytovatele názorově spojuje, je vyjádření potřeby rozvinout služby pro rodiny a děti v daleko větší míře a podpořit fungování rodin v oblasti primární prevence.

Domnívám se, že komunitní plánování je velmi vhodným nástrojem, který nejen že může přispět ke komplexnější provázanosti potřeb rodin s nabídkou služeb, ale dává předpoklad pro jejich fundovanější a efektivnější realizaci.

Problémy, chybějící služby⁵:

Rodina a zaměstnanost

- * větší podpora matek v zaměstnávání (působit také na zaměstnavatele)
- * brát v potaz vazbu na trh práce, např. průzkum „Friendly family“ firem, viz USA, EU
- * např. rozšířit činnost o možnost hlídání dětí (aby mohli rodiče navštěvovat vzdělávací kurzy a programy a z toho plynoucí možnost lepšího uplatnění na trhu práce po skončení MD)
- * podpořit projekt částečné úvazky
- * málo služeb hlídání dětí
- * podpora žen na mateřské dovolené

Ubytování

- * sociální byty pro ty, kteří se nemají kam z RD vrátit
- * větší kapacity azylového zařízení pro těhotné ženy a dívky (jsme jediní, kdo ho poskytuje)
- * nedostatek lůžek pro oběti DN – následné bydlení – chráněné bydlení

Rodinné poradenství

- * kurzy pro budoucí rodiče – příprava na příchod dítěte (porod, péče)
- * preventivní programy předcházející krizím v rodinných vztazích (např. techniky komunikace)
- * přednášky a jiné formy podpory rodiny, partnerů a rodičů v různých etapách, stadiích rodiny – při partnerských krizích, při problémech s výchovou dětí různých věkových kategorií
- * zázemí a prostory pro pořádání kurzů pro rodiče – měli by mít možnost vzdělávání i na MD, kurzy by mohly být hrazeny částečně z grantových prostředků
- * rozšíření činností mateřských center a rodinného poradenství
- * ucelené informace o stavu poskytování sociálních služeb – jaké jsou organizace, co dělají, v čem jsou prospěšné – tedy možnost klientům nabídnout všechny potřebné kontakty
- * existence a dostupnost konzultačního střediska pro pěstouny

Potřeba programů:

1) Podpora fungujících rodin

- * zohlednit také potřeby „zdravých rodin“
- * potřeba také soustavná podpora fungujících rodin!

2) Přístup k rodině jako k celku

- * akce pro rodiče s dětmi, společné akce pro „zdravé“ a „postižené“ rodiny
- * rádi bychom se zaměřili na práci s celou rodinou; ne izolovaně řešit volný čas dětí, ale spolupracovat i s rodiči, tzn. nabízet takové aktivity, do kterých lze zapojit rodiče + děti

---

⁵ Jedná se o vyjádření potřeb a problémů z pohledu poskytovatelů služeb, účastníků se pracovních setkání v rámci komunitního plánování. Přestože tato minianalýza není vyjádřením mého pohledu na danou problematiku, je v ní obsaženo hodně cenných informací, které pomáhají dotvářet celkový obraz. Minianalýza je převzata, není upravována.

Nedostatečné služby pro rodiny s dětmi

- * malý počet osobních asistentů
- * více (příp. lépe a radostněji) rodinných asistentů v městě Brně!
- * finance - EU hradí domácí péči, ambulantní a terénní služby, ale finance se přidělují především pobytovým zařízením
- * přeprava klientů, přeprava ke klientům mimo město
- * zlepšení a zrychlení systému, který zprostředkovává zajištění dětí dárkami ze státního rozpočtu
- * monitorovat průběžně počty dětí v jednotlivých ročnících narození a zjišťovat dostatek míst v předškolních zařízeních a základních školách

Komunikace a spolupráce v oblasti péče pro rodiny s dětmi

- * nedostatečná komunikace s úřady
- * ne vždy ochota ke spolupráci s ostatními poskytovateli
- * informovanost veřejnosti
- * široký záběr klientů; flexibilita je plus i mínus (obrovské množství papírování vzhledem ke standardům atd.)

Sociálně-právní a psychologická pomoc

- * sociálně-právní poradenství; práci poradců by měli vykonávat odborně vzdělaní právníci s praxí
- * klientům chybí informace v oblasti práva, neznají svá práva a povinnosti, následkem toho se dostávají do komplikovaných situací (ztráta bydlení či zaměstnání, odebrání dítěte z péče rodičů, exekuce, podvody atd.)
- * psychologické a psychoterapeutické poradenství

CHYBĚJÍCÍ ČI MÁLO ROZVINUTÉ SLUŽBY - SHRNUTÍ

- * VĚTŠÍ KAPACITY CHRÁNĚNÉHO BYDLENÍ
- * SOCIÁLNÍ BYTY PRO VRACEJÍCÍ SE Z DD (+AZYLOVÁ LŮŽKA PRO TĚHOTNÉ)
- * NEDOSTATEK UBYTOVACÍCH KAPACIT PRO OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ
- * PODPORA MATEK V ZAMĚSTNÁVÁNÍ
- * TÉMA ČÁSTEČNÝCH ÚVAZKŮ
- * NABÍDKA SLUŽBY HLÍDÁNÍ DĚTÍ
- * NEDOSTATEK OSOBNÍCH, RODINNÝCH ASISTENTŮ
- * PODPORA FUNGUJÍCÍCH RODIN, POTŘEBY „ZDRAVÝCH“ RODIN
- * PŘEDNÁŠKY A PREVENCE - PARTNERSKÉ KRIZE
- * PŘEDNÁŠKY A PREVENCE - PROBLÉMY S VÝCHOVOU DĚTÍ
- * SPOLEČNÉ AKCE PRO RODIČE S DĚTMI, PRÁCE PRO „CELOU“ RODINU
- * PSYCHOLOGICKÉ A PSYCHOTERAPEUTICKÉ PORADENSTVÍ
- * SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ PORADENSTVÍ (INFORMOVANOST KLINETŮ O JEJICH PRÁVECH, INFORMOVANOST O POSKYTOVANÝCH SLUŽBÁCH)

Seznam tabulek:

Tabulka 1: Ukazatele rodinného chování ve vybraných zemích v Evropě (1999)

Tabulka 2: „Myslíte, že žena potřebuje děti, aby byl její život naplněn nebo to není nezbytné?“

Tabulka 3 Modely sociálního státu a typy rodinné politiky

Tabulka 4 Aktivity v oblasti podpory rodiny

Tabulka 5 Aktivity v oblasti profesních a rodinných rolí

Tabulka 6 Aktivity rodinné politiky na úrovni krajů a obcí

Tabulka 7 Aktivity v oblasti finanční podpory rodin s dětmi

Tabulka 8 Základní údaje o domácnostech v Jihomoravském kraji

Tabulka 9 Rodinné domácnosti se závislými dětmi v krajích a okresech.

Tabulka 10 Výdaje na sociální péči z rozpočtu města (kráceno)

Tabulka 11 Cíle akčního plánu

Seznam příloh:

Příloha 1 Návrh výzkumu uživatelů služeb

Příloha 2 Minianalýza potřeb – pracovní skupina rodiny s dětmi

Seznam literatury:

- Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006-2009 (2006). MPSV, Praha.
- Burjanek, A. (2006): Socio-demografická analýza Brna. Podkladový materiál pro proces komunitního plánování sociálních služeb ve městě Brně, Brno.
- Daly, M. (2004): Rodinná politika v evropských zemích. In: Perspektivy rodinné politiky v České republice. Sborník příspěvků z konference. MPSV, Praha.
- De´Ath, E. (1985): Self-help and Family Centres. In: Stones, Ch. (1994): Focus on families (Family Centres in Action). Macmillan.
- Demografický, sociální a ekonomický vývoj Jihomoravského kraje. (2005). ČSÚ, Krajská správa Brno.
- Esping-Andersen, G. Galie, D., Hemerijck, A. a Myles, J. 2002. Why We Need a New Welfare State? Oxford: Oxford University Press.
- Fernandez, E. (2004): Effective outcomes to promote child and family wellbeing. In: Warren-Adamson, Ch. (2006): Family centres: a review of the literature. In: Child and Family Social Work. Blackwell Publishing Ltd, New York.
- Hrčková, I., Polášková N. (2005): Směřování rodinné politiky v EU na prahu 21. století.
- Lister, R. (2003): Investing in the citizen-workers of the future. In: Stones, Ch. (1994): Focus on families (Family Centres in Action). Macmillan.
- Matějková, B. Palonciová, J. (2004): Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II. VÚPSV, Praha.
- McCartt, H. (2002): Nurturing the One, Supporting the Many. Columbia University Press, New York.
- Možný, I. (2003): Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání. In: Mareš, P., Potočný, T. (eds.). Modernizace a česká rodina. Sborník prezentací na sympoziu Fakulty sociálních studií MU Brno. Barrister a Principál, 2003.
- Národní koncepce rodinné politiky (2005). MPSV, Praha.
- Obec pozorná k rodině: Program podpory rodin na úrovni obcí a měst. Sdružení salesiánských spolupracovníků, Olomouc, 2005.
- Parker, R., A. (1990): Away from Home: A Short History of Provision for Separated Children, basingstoke, Macmillan. In: Stones, Ch. (1994): Focus on families (Family Centres in Action). Macmillan.
- Přehled dotací typu „A“ schválených nestátním neziskovým organizacím k zajištění sociálních služeb občanům města Brna pro rok 2006. MMB, Brno (On-line): [http:// www.brno.cz](http://www.brno.cz)
- Přehled dotací typu „B“ schválených nestátním neziskovým organizacím k zajištění sociálních služeb občanům města Brna pro rok 2006. MMB, Brno (On-line): [http:// www.brno.cz](http://www.brno.cz)
- Rabušic, L. (1995): Česká společnost stárne. Masarykova Univerzita Brno, Georgetown.
- Rabušic, L. 2001: Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic. Czech Sociological Review 9 (1): 99-122. in. Sirovátka, T. (2003): Rodinné chování a rodinná politika v České republice. In: Mareš, P., Potočný, T. (eds.). Modernizace a česká rodina. Sborník prezentací na sympoziu Fakulty sociálních studií MU Brno. Barrister a Principál, 2003.
- Sirovátka, T. (2003): Rodinné chování a rodinná politika v České republice. In: Mareš, P., Potočný, T. (eds.). Modernizace a česká rodina. Sborník prezentací na sympoziu Fakulty sociálních studií MU Brno. Barrister a Principál, 2003.
- Statistická ročenka Jihomoravského kraje 2005. ČSÚ, Krajská správa, Brno (On-line): <http://www.czso.cz>
- Stones, Ch. (1994): Focus on families (Family Centres in Action). Macmillan.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Pramenné dílo. ČSÚ, Praha, 2004. (On-line): <http://www.czso.cz>
- van de Kaa, D. J.: Europe's Second Demographic Transition. In: Rabušic, L. (1995): Česká společnost stárne. Masarykova Univerzita Brno, Georgetown.
- Warren, C. (1986): Towards a family centre movement: reconciling day care, child protection and community work. Child abuse review (1), 10-16.
- Warren-Adamson, Ch. (2006): Family centres: a review of the literature. In: Child and Family Social Work. Blackwell Publishing Ltd, New York.
- Zákon o sociálních službách 108/Sb., Praha 2006.
- Zařízení sociální péče v Brně. Magistrát města Brna. Brno, 2006 (On-line): [http:// www.brno.cz](http://www.brno.cz)